อนุสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

หลวงภิรมย์บรรณารักษ์

ณ ฌาปนสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันเสาร์ที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

อนุสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

หลวงภิรมย์บรรณารักษ์

ณ ฌาปนสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันเสาร์ที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

หลวงภิรมย์บรรณารักษ์

ชาตะ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๓๐

มรณะ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔

หลวงภิรมย์บรรณารักษ์

ชาตะ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๓๐

มรณะ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔

คำนำ

พันตำรวจเอกแสวง ภะสวนิช มาแจ้งว่าจะจัดการบำเพ็ญกุศลและขอรับพระราชทานเพลิงศพ คุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์ (ภิรมย์ ภาสะวนิช) ที่เมรุ วัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ ขอให้ช่วยจัดหนังสือสำหรับพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพด้วย ได้มอบสำเนาพระธรรมเทศนา ที่ข้าพเจ้าแสดงในวันฟังธรรม ที่วัดราชผาติการาม ให้ชื่อว่าทางสงบ ให้จัดพิมพ์ตามประสงค์ การมอบสำเนาพระธรรมเทศนาของข้าพเจ้าให้พิมพ์ในงานนอกจากทำให้สำเร็จความประสงค์ของเจ้าภาพแล้ว ยังรู้สึกว่าข้าพเจ้าได้สนองคุณ คุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์ ซึ่งท่านมีเมตตากรุณาแก่ข้าพเจ้ามาเป็นอันมาก

ข้าพเจ้าได้รู้จักคุ้นเคยกับคุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์ ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๙ เมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพาสงบใหม่ ๆ ในครั้งนั้นข้าพเจ้ายังอยู่ที่วัดราชาธิวาสวิหาร มีท่านข้าราชการบำนาญหลายท่าน ซึ่งคุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์รวมอยู่ในจำนวนนั้นด้วย ในวันพระเมื่อฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ก็ไปรับประทานอาหารเพล และอยู่สนทนาธรรมด้วยกันจนเย็นจนค่ำทุกวัน บางท่านก็ฟังธรรมที่วัดราชาธิวาสวิหาร บางท่านก็ไปฟังวัดอื่นมีวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นต้น แต่ตอนเพลหรือหลังจากเพลแล้วก็ไปรวมกันที่กุฏีข้าพเจ้า บางวันมีมาก

ถึง ๒๐ คนเศษ เมื่อถึงเวลาฟังธรรมตอนเย็น ๑๖.๓๐น. ก็ลงฟังธรรมที่ศาลาวัดราชาธิวาสวิหาร เมื่อฟังธรรมจบแล้วจึงกลับบ้าน ปฏิบัติกันอย่างนี้สม่ำเสมอไม่ค่อยได้ขาด

ครั้นต่อมาวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๙ ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากท่านผู้ใหญ่ ให้มาปกครองดูวัดราชผาติการาม ในวันพระต้องมาแสดงธรรมตอนเช้า ที่วัดราชผาติการาม อยู่จนถึงตอนเย็น ถ้าเป็นวันอุโบสถก็ทำอุโบสถสังฆกรรมแล้วจึงกลับวัดราชาธิวาสวิหาร คณะสนทนาธรรมก็ย้ายตามข้าพเจ้ามาประจำที่วัดราชผาติการาม และก็อยู่สนทนาธรรมเช่นเดียวกับที่วัดราชาธิวาสวิหาร ยิ่งนานวันความสนิทคุ้นเคยก็มีมากยิ่งขึ้น จำนวนผู้ร่วมสนทนาธรรมก็เพิ่มขึ้น เมื่อข้าพเจ้าย้ายมาอยู่จำพรรษาที่วัดราชผาติการาม ในพรรษา พ.ศ. ๒๔๙๑ การตั้งคณะสนทนาธรรมก็มั่นคงยิ่งขึ้น สำหรับคุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์เป็นอันประจำฟังธรรมและอยู่สนทนาธรรม ที่วัดราชผาติการามแห่งเดียว

หลังจากข้าพเจ้าได้มาอยู่ประจำที่วัดราชผาติการาม แล้วประมาณ ๒ ปี ได้คิดรวบรวมทุนตั้งเป็นทุนนอนของวัดขึ้น คุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์ก็รับเป็นผู้อุปถัมภ์ด้วยผู้หนึ่ง ในวันประชุมปรึกษากันนั้นท่านผู้ที่รับเป็นกรรมการอุปถัมภ์ ได้ช่วยบริจาคทรัพย์เป็นการเริ่มแรกตามกำลังได้ทุนเป็นก้อนไว้จำนวนหนึ่งไม่มากนัก คุณหลวงภิรมณ์บรรณารักษ์ก็บริจาคเป็นทุนเริ่มแรกด้วยผู้หนึ่ง และได้บริจาคสมทบเพิ่มเติมเสมอมาทุกปี ตามกำลังทุนทรัพย์ที่พอจะบริจาคได้ ที่หยุดไม่ได้บริจาคเพิ่มเติม ก็ในระยะหลังที่ทุพพลภาพมาวัดไม่ได้ประมาณ ๑ ปี

เศษก่อนถึงแก่กรรมเท่านั้น นับจำนวนทุนที่คุณหลวงได้บริจาคไว้จนถึงบัดนี้ เป็นจำนวนเงิน ๒๙๐๐๐ บาท (สองหมื่นเก้าพันบาท) ดอกผลอันเกิดจากทุนจำนวนนี้ ได้นำมาใช้จ่ายในการวัดมีเป็นค่าภัตตาหารและบำรุงการศึกษาเป็นต้น แต่ส่วนทุนเดิมยังคงอยู่บริบูรณ์

คุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์ มีใจเป็นห่วงกังวลกับวัดนี้อยู่มาก เพราะเมื่อข้าพเจ้าย้ายมาอยู่ใหม่ วัดกำลังชุดโทรมทั้งด้านเสนาสนะที่อยู่อาศัยและผู้บำรุงวัด รู้จักใครที่พอมีกำลัง มักจะแนะนำให้มาฟังธรรมที่วัดนี้ดูบ้างเสมอ จนมีผู้มีมาฟังธรรมวัดนี้เป็นประจำ เพราะการแนะนำของคุณหลวงก็หลายคน ในส่วนตัวท่านเองบ่นอยู่เสมอว่าไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะบำรุงให้มากได้ ได้เคยเปรย ๆ เรื่องการที่จะถวายที่นาแก่วัดนี้สักหนึ่งแปลง เพื่อได้จัดประโยชน์นำมาบำรุงวัดต่อไป แต่ก็ยังไม่พร้อมที่จะถวาย

ครั้นในต้นเดือนตุลาคม ๒๕๑๑ คุณหลวงได้มาแจ้งว่าพร้อมแล้วที่จะถวายที่นาแก่วัดราชผาติการาม ขอให้นัดวันและเวลาที่จะมาถวาย ข้าพเจ้าได้นัดให้มาถวายวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ อันเป็นวันธรรมสวนะคือวันฟังธรรม เมื่อถึงวันนั้นคุณหลวงก็มาฟังธรรม เมื่อเสร็จจากการฟังธรรมแล้ว คุณหลวงได้กล่าวคำถวายที่นาโฉนด ๖๒๘ เนื้อที่ ๑๐๕ ไร่ ๑ งาน ๖๒ ตารางวา อยู่ที่ตำบลคลองสี่ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี แก่พระสงฆ์สามเณร วัดราชผาติการาม ซึ่งประชุมพร้อมกันที่ศาลากวีประดิษฐ์ธรรมสภา พระสงฆ์รับสาธุพร้อมกัน แล้วคุณหลวงถวายโฉนดที่ดิน พร้อมด้วยหนังสือถวายที่นา แก่เจ้าอาวาส เจ้าอาวาสกล่าวคำอำนวยพรแล้วอนุโอทนา ค่า

เช่าที่นาแปลงนี้คุณหลวงได้นำมาถวายเป็นทุนวัด ก่อนแต่ได้ทำพิธีถวายมาประมาณ ๒–๓ ปี ที่นาแปลงนี้นายนัน เจริญลา ได้เช่าอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

ด้วยเหตุนี้ วัดราชผาติการามจึงถือว่า คุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์ เป็นผู้มีส่วนทำให้วัดมีความเจริญขึ้นดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันด้วยผู้หนึ่ง ทำให้ระลึกถึงอุปการคุณของคุณหลวงอยู่เป็นนิตย์ เมื่อคุณหลวงถึงแก่กรรมล่วงลับไป วัดราชผาติการามจึงรู้สึกว่าวัดขาดท่านผู้มีอุปการคุณที่สำคัญไปอีกผู้หนึ่ง

มารดาบิดาเมื่อปรารถนาจะได้บุตร ย่อมปรารถนาฐานะ ๕ ประการ ใน ๕ ประการนั้น มีอยู่ประการหนึ่งว่า กุลวํโส จิรํ ติฏฺเฐ บุตรจะดำรงวงศ์สกุลให้ตั้งมั่นอยู่นานดังนี้ เมื่อคุณหลวงปรารภเรื่องจะถวายที่นาแก่วัดคราวแรก ข้าพเจ้าเห็นว่าที่นาอยู่ไกล จะติดต่อจัดการก็เป็นการลำบาก ดีไม่ดีผู้เช่าอาจทำนาให้เสียหายก็ได้ จึงพูดเล่น ๆ กับคุณหลวงว่าหมุนที่นาให้เป็นปัจจัยถวายวัด ฝากธนาคารได้ออกผลมาบำรุงวัดจะมิดีกว่าหรือ คุณหลวงตอบทันทีว่าที่นาแปลงนี้คุณแม่ท่านให้ ผมตั้งใจว่าจะไม่ทำลายสมบัติของท่าน เมื่อถึงใต้เท้าแล้วก็แล้วแต่จะจัดการตามที่เห็นสมควร คุณหลวงกล่าวด้วยอาศัยหลักฐานในพระบาลีที่อ้างแล้วนั้น

คุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์ เมื่อเยาว์วัยหรือรุ่นหนุ่ม ก็คงเป็นเช่นเดียวกับผู้อื่นทั้งหลาย แต่ในตอนหลังเมื่อหมดภาระกังวลแล้ว ตั้งหน้าศึกษาปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา มีใจเป็นบุญเป็นกุศล ทำบุญทำกุศลไว้มากตามกำลังและความสามารถ ในบั้นปลายแห่งชีวิตยิ่ง

สนใจในธรรมมากขึ้น เป็นผู้รู้เรื่องและเข้าใจในเรื่องการบำเพ็ญสมาธิได้ดีผู้หนึ่ง ในวันพระซึ่งมาฟังธรรมที่วัดอยู่จนถึงเวลาบำเพ็ญสมาธิและฟังธรรมเวลาเย็น ก่อนแต่จะสิ้นชีวิตประมาณ ๕–๖ ปี นั่งพับเพียบหรือขัดสมาธิไม่ค่อยสะดวก เพราะชราครอบงำ แต่ก็อยู่บำเพ็ญสมาธิโดยนั่งบนเก้าอี้แทน นับว่าเป็นผู้มีใจเป็นศีลเป็นธรรมเป็นบุญผู้หนึ่ง แต่มิได้หมายความไม่มีการบกพร่องอะไรเลย ความบกพร่องเกี่ยวด้วยการปฏิบัติรักษาจิตใจก็ย่อมมีบ้างเป็นธรรมดา แม้จะเป็นนักธรรมนักบุญแต่ก็ยังเป็นปุถุชน แต่ก็ควรพูดว่าเป็นปุถุชนที่น่านับถือ คนมีใจเป็นบุญเป็นกุศลเนืองนิตย์ ย่อมเอิบอิ่มเบิกบานใจ ความเอิบอิ่มเบิกบานใจเรียกว่าได้บุญ อยู่ในโลกนี้ก็ได้บุญ ไปสู่ปรโลกแล้วก็ได้บุญ จัดว่าได้บุญทั้งในบัดนี้และในโลกเบื้องหน้า ต้องตามเนื้อความในพระพุทธภาษิตว่า

อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ กตปุญฺโญ อุภยตฺถ นนฺทติ
ปุญฺญํ เม กตนฺติ นนฺทติ ภิยฺโย นนฺทติ สุคตึ คโต

ความว่า ผู้ได้กระทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงใจในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้วก็ย่อมบันเทิงใจ ชื่อว่าย่อมบันเทิงใจในโลกทั้ง ๒ (ในโลกนี้)ย่อมบันเทิงใจว่า เราได้กระทำบุญไว้แล้ว ไปสู่คติแล้ว ย่อมบันเทิงใจอย่างยิ่ง ดังนี้

ด้วยอำนาจบุญกุศลที่คุณหลวงภิรมย์บรรณารักษ์ ได้บำเพ็ญไว้แล้ว ขอให้วิญญาณของคุณหลวงจงได้ประสพความสุขเกษมสำราญในสัมปรายภพ ตามฐานะนิยมทุกประการ.

พระพรหมมุนี

วัดราชผาติการาม

๒๕ มกราคม ๒๕๑๕

เรื่องในเล่มนี้

ความหลุดพ้น

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.
มุตฺโตหํ สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา
มหาพนฺธนมุตฺโตมฺหิ นิหโต ตฺวมสิ อนฺตกาติ.

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรม คือคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา อันเรียกว่าพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นอุปการะแก่การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของท่านสาธุชน ตามสมควรแก่เวลา

ได้แสดงอานิสงส์ของศีล อานิสงส์ของสมาธิ และอานิสงส์ของปัญญามาโดยลำดับ วันนี้ จะได้แสดงเรื่องวิมุติและอานิสงส์ของวิมุติเป็นลำดับไป วิมุติแปลว่าความพ้นพิเศษหรือความหลุดพ้น ศัพท์บาลีใช้ว่า มุตตะ ก็มี วิมุตตะ ก็มี หมายความอย่างเดียวกัน มุตตะ แปลว่าพ้นแล้วหรือพ้น วิมุตตะ แปลว่าพ้นพิเศษ หรือหลุดพ้น หรือหลุดรอด พ้นจากอะไร พูดตามธรรมดาสามัญแล้ว ก็ว่าพ้นจากกิเลส

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงรู้แน่พระหฤทัยว่าพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้ตรัสว่า กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ จิตของเราพ้นแล้วแม้จากอาสวะเนื่องด้วยกาม จิตของเราพ้นแล้วแม้จากอาสวะเนื่องด้วย

ความเป็น จิตของเราพ้นแล้วแม้จากอาสวะเนื่องด้วยอวิชชา ดังนี้ วิมุตติตัวนี้ จึงหมายถึงความหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ในท้ายแห่งอนัตตลักขณสูตร และอาทิตตปริยายสูตร กล่าวถึงความหลุดพ้นของพระเบญจวัคคีย์ และอาทิตตปริยายสูตร กล่าวถึงความหลุดพ้นของพระเบญจวัคคีย์ และพระปุราณชฎิล พร้อมด้วยบริวาร ก็ว่า **อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุ** จิตของพระเบญจวัคคีย์ พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย นี้ก็หมายถึงพ้นจากอาสวะ บางแห่งกล่าวว่า พ้นจากบ่วงมาร ตามพระพุทธภาษิตบรรหาร ซึ่งยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้น เป็นพระพุทธภาษิตซึ่งพระธรรมสามิศรตรัสว่า **มุตฺโตหํ สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา** เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ **มหาพนฺธนมุตฺโตมฺหิ** เราเป็นผู้พ้นจากเครื่องผูกอันใหญ่ได้แล้ว **นิหโต ตฺวมสิ อนฺตก** ดูก่อนมารผู้กระทำที่สุด ตัวท่านเป็นผู้อันเรากำจัดเสียได้แล้ว ดังนี้ พระพุทธภาษิตนี้ หมายถึงพ้นจากบ่วงมาร บ่วงมารนั้นก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนา น่าพอใจ เรียกว่าบ่วงมาร ไม่ใช่ตัวมาร แต่เป็นบ่วงของมาร มารวางบ่วงไว้ ใครติดก็ได้ชื่อว่าติดบ่วงของมาร เมื่อพ้นจากบ่วงมารก็ได้ชื่อว่าพ้นจากมารด้วย บางแห่งเรียกว่า มารเธยยะ ดินแดนเป็นที่ตั้งของมาร เช่น คำว่า **มารเธยฺยํ สุทุตฺตรํ** ดินแดนของมารที่คนข้ามได้ยาก ก็ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนา น่าพอใจ โดยอธิบายว่า มารนั้นเขาดักบ่วงไว้ เหมือนนายพรานดักบ่วง หรือขึงข่ายไว้ดักนกดักปลา นกปลาไม่มาติดก็แล้วไป ถ้านกปลามาติด พรานไพรพรานเบ็ดก็มาเก็บนกเก็บปลาที่ติดบ่วงติดเบ็ดนั้น ฉันใด มารก็เหมือนกันวางบ่วงไว้ ใครไม่ติดก็แล้วไป

ถ้าใครมาติด มารก็มาสูบเลือดคนที่มาติดบ่วงนั้น เพราะฉะนั้นทางเดินของผู้ปฏิบัตินั้น จึงมีอยู่สองทางเรียกว่าทางพระทางหนึ่ง ทางมารทางหนึ่ง ทางพระก็เรียกว่าสัมมามรรค แปลว่าทางชอบ หรือเรียกว่าอริยมรรค ทางอันประเสริฐมีองค์แปด คือสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ซึ่งเรารู้กันอยู่อย่างขึ้นใจแล้ว นี้เป็นทางพระ ถ้าใครเดินทางนี้ก็ได้พบพระ คือพบพระพุทธเจ้า หรือพบพระนิพพาน มีคนมาพบเยอะ ในครั้งพุทธกาล คนเดินทางพระได้พบพระพุทธเจ้าเป็นหมื่นเป็นแสน แต่คนที่เดินทางผิดคือเดินทางมารนั้น ไม่ได้พบพระพบเจ้า อย่างพระเทวทัตบวชเหมือนกับพระปัจจุบันนี้ ได้ฌานเสียด้วยซ้ำเหาะเหินเดินอากาศได้ แต่ท่านเดินทางถูกอยู่ชั่วประเดี๋ยวเดียวเท่านั้น ในที่สุดท่านแพ้กลยุทธของมาร ก็ไปเดินทางมาร พอเดินทางมารก็ไม่ได้พบพระพบเจ้า ใกล้จะถึงสิ้นชีวิตจึงรู้สึกตัว ให้ศิษย์หามไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อขอขมาโทษไม่ทันได้เฝ้าก็ถึงมรณภาพ ไม่ได้เห็นพระเห็นเจ้า พระเจ้าอชาตศัตรูมีพระราชบิดาเป็นพระโสดาบัน น่าจะเป็นพระโสดาบันตามเสด็จพระราชบิดา แต่ไม่ได้เป็นเพราะไปเดินทางมารเสีย จนถึงปลงพระชนมชีพของพระราชบิดา คือพระเจ้าพิมพิสารที่เป็นพระโสดาบัน ขึ้นครองราชสมบัติ มีบุญวาสนาอย่างไร เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าสนทนาธรรมะ พระพุทธเจ้าประทานอุปนิสินกถาอย่างมากมาย แต่ในที่สุดไม่ได้อะไรได้แต่ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ความเลื่อมใสศรัทธาก็ยังเป็นจลศรัทธา ไม่ใช่เป็นอจลศรัทธา นี้แสดงว่าเดินทางผิดคือเดินทางมาร ทางมารก็มีแปด ขนานกันไปกับทางพระ

อยู่ใกล้ ๆ กับทางพระ คือมิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปโป มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันโต มิจฉาอาชีโว มิจฉาวายาโม มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ ผู้ปฏิบัติพึงเติมมิจฉาเข้าข้างหน้า ถ้าเป็นทางพระก็เติมสัมมาเข้าข้างหน้า สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ถ้าทางมารก็เติมมิจฉาเข้าข้างหน้า มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ จนถึงมิจฉาสมาธิ นี้เป็นทางมาร สัมมาเป็นทางพระ เดินทางพระก็ได้พบพระพบเจ้า เดินทางมารก็ไม่ได้พบพระพบเจ้า ได้พบแต่เรื่องทุกข์โศก โรคภัย พิบัติอุปัทวันตราย เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว มีพระอรหันสาวกถึงหกสิบรูป จะส่งไปประกาศพระพุทธศาสนา ตำนานท่านว่า มารมารังควานพระพุทธเจ้า จะไม่ให้ประกาศพระพุทธศาสนา มารปรึกษากันว่า จะดักบ่วงพระ-พุทธเจ้า จะวางบ่วงพระพุทธเจ้า ไม่ให้ทำอะไรได้ ให้หลงใหลเพลิดเพลินอยู่ในบ่วงของเรา พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงรับสั่งว่า มุตฺโตหํ สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา เราพ้นแล้วจากบ่วงอันเป็นทิพย์ อันเป็นของมนุษย์ อย่าว่าแต่บ่วงมนุษย์ที่มารดักไว้ในพื้นพิภพเลย แม้บ่วงสวรรค์ที่เขาดักไว้ข้างบน พระพุทธเจ้าก็พ้นแล้ว มารก็ไม่สามารถจะรังควาน ในที่สุดจึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงแห่งมาร ทั้งที่เป็นทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายก็เป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงมารทั้งที่เป็นทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ดังนี้ เพื่อจะทรงชักชวนให้ออกประกาศพระพุทธศาสนา จึงหมายความว่า คำว่าหลุดพ้นนั้น เราพูดอย่างไม่เอื้อเฟื้อที่มา ว่าพ้นจากกิเลส ครอบได้หมด แต่พระบาลีท่านใช้คำว่า พ้นจากอาสวะ พ้นจากบ่วงมาร พ้นจากมารเธยยะ ดินแดนเป็นที่ตั้งของมาร หรือ

พ้นจากปปุปผกะ คือสวนดอกไม้ของมาร ปปุปผกะ แปลว่าดอกไม้ที่บานดีของมาร คือสวนดอกไม้ เรานึกเถอะว่ามารนี้เขาพยายามอย่างไร ต้องการจะเอาเราไปไว้ใช้ ดักบ่วงไว้บ้าง สร้างสวนดอกไม้ไว้บ้าง ถ้าใครหลงใหลเข้าในสวนดอกไม้ของมารแล้ว มัวแต่เก็บเพลิดเพลินชื่นชมยินดีดอกไม้ของมาร กลับไม่ทัน มารก็สูบเลือดกินเป็นอาหารเหล่านี้เป็นตัวอย่าง

เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันรวมความว่า คำว่า มุตตะ หรือ วิมุตตะนั้น คือพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เมื่อพ้นจากอาสวะทั้งหลายแล้ว เป็นอันพ้นจากของอื่นหมด เพราะเมื่ออาสวะทั้งหลายครอบงำไม่ได้แล้ว กิเลสเหล่าอื่นก็ครอบงำไม่ได้ บ่วงมารก็เป็นอันเลิก เป็นอันตัด เป็นอันไม่ติด คนพ้นแล้วไม่ติดบ่วงมาร เพราะฉะนั้นเราจะพูดว่าพ้นจากกิเลสก็ได้ พ้นจากอาสวะทั้งหลายก็ได้ พ้นจากบ่วงมารก็ได้ พ้นจากดินแดนของมารก็ได้ ได้ทั้งนั้น เป็นอันถูกทั้งนั้น ปัญหาจึงมีอยู่ว่าทำอย่างไรจึงจะพ้น นี่สำคัญ ถ้าจะพูดอธิบายก็เวลาเพียงสิบห้านาทีไม่พออธิบาย และก็เชื่อว่าญาติโยมคงจะจำมาได้แล้ว จึงจะลำดับความลำดับความตั้งแต่เบื้องต้นแรกปฏิบัติว่า ทำอย่างไรเราจึงจะได้ถึงวิมุติได้พบวิมุติ คือความหลุดพ้น ว่าในทางปฏิบัติไว้ก่อน ในทางปฏิบัตินั้นท่านกล่าวไว้ว่า ในเบื้องต้นเราต้องมีศีล ที่เราสมาทานศีลรับศีลนี้ไม่ใช่รับตามธรรมเนียม ตามระเบียบ แต่รับเพื่อเป็นภาคพื้น เพื่อจะเหยียบไปหาวิมุติ พอเรามีศีลเราก็สบายใจ เหมือนเรามีเงินมีทองเราก็สบายใจ อย่างคนต้องการเงินทองเช่นต้องการสักห้าแสน บังเอิญไปถูกล๊อตเตอรี่รัฐบาลที่หนึ่ง ก็ได้ห้าแสน ก็สบายใจ ไม่เดือดร้อนอันเกิด

จากความยากจน ฉันใดก็ดีคนที่ต้องการวิมุติ เมื่อรู้ว่าถ้ามีศีลบริสุทธิ์แล้ว จะได้วิมุติ ก็ได้รับความสบายใจ ความสบายใจนี้ ภาษาบาลีว่า อวิปปฏิสาร แปลว่าไม่เดือดร้อนใจ เหมือนมีเงินมีทองสบายใจฉะนั้น อวิปปฏิสารเป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์ คือบันเทิงใจ บันเทิงในธรรม ปราโมทย์เป็นเหตุให้เกิดปีติ คืออิ่มใจ อิ่มใจในธรรม ปีติเป็นเหตุให้เกิดปัสสัทธิ ความสงบระงับ กายก็ระงับ ใจก็ระงับ คือสงบระงับกายระงับใจ ระงับอยู่ได้ อย่างญาติโยมฟังเทศน์อยู่บัดนี้ ได้กายปัสสัทธิระงับกาย ถ้าใจแน่วแน่ส่งไปตามกระแสพระธรรมเทศนา หรือไม่ส่งแต่นั่งทำกัมมัฏฐานไปด้วย อย่างนี้ก็ได้จิตตปัสสัทธิ ปัสสัทธิเป็นเหตุให้เกิดสุขคือสบายใจไม่เดือดร้อน กายก็ไม่เดือดร้อน สุขเป็นเหตุให้เกิดสมาธิ ใจตั้งมั่น เมื่อจิตใจตั้งมั่นแล้ว สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ ผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมรู้ทั่วถึงตามเป็นจริง คือรู้ไตรลักษณ์ อย่างนี้ท่านว่ายกจิตขึ้นสู่ไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ยกจิตขึ้นสู่ไตรลักษณ์หรือยกไตรลักษณ์เข้ามาไว้ในจิต ดังคำว่า อันไตรลักษณ์ก็เป็นหลักสำหรับจิต เมื่อเกิดยถาภูตญาณรู้เห็นตามความเป็นจริงก็เกิดเบื่อหน่ายไม่ติดในสังขาร ไม่ติดในเรื่องของโลก ไม่เห็นว่าน่าติดน่ารักน่าใคร่น่าอาลัยพัวพันเป็นวิราคะ วิราคา วิมุจฺจติ เพราะไม่ติดไม่พัวพันนี้จิตย่อมหลุดพ้นนี้ปฏิปทาทางหนึ่ง ว่าเป็นลำดับ

อีกทางหนึ่งท่านให้เจริญไตรลักษณ์ นี้ตั้งต้นตั้งแต่ไตรลักษณ์ ศีล ปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข ต้องประกอบด้วยทุกลักษณะ คราวนี้เจริญไตรลักษณ์ เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิดนิพพิทา เมื่อเกิดนิพพิทา จิตใจก็เบื่อหน่าย ไม่ติดในสังขาร ท่านว่าอาการที่จิตใจ

เบื่อหน่ายนั้น ท่านอธิบายไว้ในที่บางแห่งว่า เมื่อเราเอาใจไปจ่อกับเรื่องของโลกที่น่ารัก ใจมันถอยกลับ เหมือนเอาขนไก่เผาไฟ ขนไก่ที่ถูกเผานั้นกู้กลับลดเหลือสั้น คือไม่สู้ไฟ จิตใจก็ฉันนั้น เมื่อจิตใจเจริญไตรลักษณ์แล้ว เห็นไตรลักษณ์ เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาตามเป็นจริงแล้ว ลองเอาจิตใจไปสู้กับโลก จิตใจมันถอยกลับไม่ยอมสู้ต่างว่าเราจะชวนจิตใจที่เห็นไตรลักษณ์แล้ว ว่าให้ไปดูหนังดูละครจิตใจไม่ยอมไป มันถอยกับ หรือบอกจิตใจว่า ให้ไปหาสมบัติอย่างโน้นอย่างนี้เก็บหอมรอมริบไว้ให้มาก ๆ จิตใจมันไม่สู้ จะตั้งจิตใจที่เห็นไตรลักษณ์แล้ว ให้เป็นกรรมการตัดสินนางงาม จิตใจมันก็ไม่สู้มันตัดสินไม่เป็น เพราะไปตัดสินเข้าก็ทำไม่ถูก เพราะตัวเห็นว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เสียหมดแล้วมันรักไม่ได้ถอยกลับหมด นี้เป็นนิพพิทา นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายจากความกำหนัดวิราคา วิมุจฺจติ เพราะคลายจากความกำหนัดจึงหลุดพ้น นี้เป็นที่สองเท่านี้ก็พอ

ทางแรก ศีล อวิปปฏิสาร ปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทา วิราคะ วิมุติ

ในนัยที่สอง นิพพิทา วิราคะ วิมุติ ศีล อวิปปฏิสาร ต้องเพิ่มเข้าด้วย นี้หลุดพ้น

เมื่ออย่างนี้แล้ว กามาสวะก็ดี ภวาสวะก็ดี อวิชชาสวะก็ดี มันครอบงำไม่ได้ คือมันไม่เกิด อาสวะแปลว่าเครื่องดอง เครื่องดอง ๓ อย่างนี้มาดองใจของท่านผู้ได้วิมุติไม่ได้ เครื่องดองนั้นมันดองใจ ถ้าดองด้วยกาม ใจมันก็เปรี้ยว เหมือนกับผักดองจิ้มน้ำพริก ถ้าดอง

ด้วยภพ ใจมันก็บูดเหมือนแกงบูดขนมบูด ถ้าดองด้วยอวิชชา ใจมันก็ขุ่นเหมือนกับผักดองที่มันเสีย น้ำขุ่นสีเขียว อาการที่เรายังไม่ได้วิมุตินี้ถูกดองอยู่เสมอ บางคราวก็ถูกกามดอง บางคราวก็ถูกภพดอง บางคราวก็ถูกอวิชชาดอง มาดองใจ มาผสมใจ ทำใจให้บูดให้เพ้อ ให้เรอให้เหม็น แต่ผู้ที่ได้วิมุติแล้วพ้นจากอาสวะทั้ง ๓ ประการนี้ วิมุติในบาลีท่านกล่าวเป็น ๒ คือ เจโตวิมุติ และปัญญาวิมุติ เจโตวิมุติ แปลว่าหลุดพ้นด้วยอำนาจใจ ได้แก่ท่านผู้ปฏิบัติมาตามลำดับ จากศีลไปจนถึงวิมุติ คือตามลำดับ ท่านผู้ได้บรรลุเรียกว่า **เจโตวิมุตฺโต** พ้นด้วยอำนาจใจ เป็นพระอรหันต์ บรรลุวิชชาสาม อภิญญาหก มีความรู้ อีกประเภทหนึ่ง เรียงตามลำดับเหมือนกัน แต่ปัญญาท่านแก่กล้ามาก ไม่ต้องลำบาก เป็นสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา ปฏิบัติง่าย ตรัสรู้ง่าย ตรัสรู้เร็วพอนึกบริกรรมถึงศีล ก็ไปตลอดจนถึงมิตุติ อย่างนี้เรียกว่า **ปญฺญาวิมุตฺโต** หลุดพ้นด้วยอำนาจปัญญา กิเลสหมด แต่ปัญญาที่จะให้พูดให้คนอื่นพึ่งไม่ค่อยมี ถ้าเราจะอุปมาก็เหมือนนักเรียน นักเรียนเวลาใกล้สอบก็เก็งประโยค เก็งข้อสอบไปถามอาจารย์คนโน้นคนนี้ให้ท่านเก็งให้แล้วก็ดู เฉพาะที่เก็งไว้ ที่อาจารย์สอนไว้ หรือที่ตนพิจารณาเห็นว่ามีกลเม็ดควรจะออกสอบ พอสอบท่านออกมาจริง ๆ ก็สอบได้ สอบได้ก็ได้เลื่อนชั้นเหมือนกัน ได้ปริญญาเหมือนกัน เป็นพระก็ได้นักธรรมเปรียญเหมือนกัน แต่เวลาจะสอนผู้อื่น สอนไม่ค่อยได้ เพราะเหตุว่า ได้อย่างชนิดข้าวสารกรอกหม้อ แต่ก็ได้ปริญญาบัตเหมือนกันต่างกับผู้เรียนขมักเขม้น เรียนรู้ทะลุปรุโปร่ง ผู้ออกข้อสอบออกตรงไหนตอบได้หมด อย่างนี้ได้ปริญญาบัตรเหมือนกัน ได้ประกาศนียบัตร

เหมือนกัน แต่ความรู้ไม่เหมือนกัน เจโตวิมุติ กับ ปัญญาวิมุติ ก็ต่างกันอย่างนี้

ในวิสุทธิมรรค ตอนอธิบายเรื่อง **วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ** ผู้ปฏิบัติย่อมรู้จิตที่หลุดพ้นแล้ว ว่าหลุดพ้นแล้ว ท่านอธิบายวิมุติไว้ ๕ อย่างคือ

๑. ตทังควิมุติ หลุดพ้นด้วยองค์นั้น คือหลุดพ้นชั่วคราว เช่น ถึงคราวจะรัก แต่มานึกอารมณ์อะไรสดุดใจขึ้นไม่รัก พ้นไปได้ ถึงคราวที่จะโกรธ เกิดเมตตากรุณาขึ้นมาทันที ไม่โกรธพ้นไปจากโกรธได้ อย่างนี้เรียกว่า ตทังควิมุติ หลุดพ้นด้วยองค์นั้น ๆ คือหลุดพ้นชั่วคราว ชั่วขณะหนึ่ง ต่อไปก็ไม่หลุดพ้น

๒. วิกขัมภนวิมุติ หลุดพ้นได้เพราะฌาน ในเวลาที่ได้สมาธิได้ฌานนั้น กิเลสมันไม่เกิด กิเลสมันจมอยู่เหมือนหญ้าถูกศิลาทับยังไม่เกิด แต่เมื่อกลิ้งศิลาออกเกิดอีก เหมือนผู้ปฏิบัติพอออกจากสมาธิกิเลสก็ตามมาอีก

๓. สมุจเฉทวิมุติ หลุดพ้นได้เด็ดขาด คือกิเลสตัวไหนละได้แล้ว ไม่เกิดอีก เช่นพระโสดาบัน ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพัตตปรามาสได้ สามตัวนี้ไม่เกิดแก่ท่านอีก คือพระโสดาบันไม่ถือตัวถือตน ไม่สงสัยในพระรัตนตรัย ไม่เชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สามอย่างนี้ท่านละได้เด็ดขาดไม่เกิดขึ้นอีก นี้สมุจเฉทวิมุติ

๔. ปฏิปัสสัทธิวิมุติ หลุดพ้นด้วยสงบ พอกิเลสหมดไปแล้วมันก็สงบ เหมือนทะเลเมื่อลมสงบ คลื่นย่อมสงบฉะนั้น หรือเหมือนผ้าที่ซักรีดเสร็จแล้ว ย่อมเรียบงามฉะนั้น

๕. นิสสรณวิมุติ หลุดพ้นด้วยออกไป ออกไปจากโลก อยู่ในโลกนี้แหละแต่เหมือนกับออกไปจากโลก อย่างพระมหากบิน ท่านนั่งเปล่งอุทานว่า อโห สุขํ อโห สุขํ เป็นสุขจริงหนอ เป็นสุขจริงหนอ ท่านก็อยู่ในโลกในอารามที่พระพุทธเจ้าประทับ แต่ท่านนั่งที่โคนไม้สบาย ๆ องค์เดียว แล้วท่านเปล่งอุทานว่า อโห สุขํ อโห สุขํ สุขจริงหนอ สุขจริงหนอ คือท่านออกไปจากโลก โล่งใจ ปลอดโปร่งใจ โลกไม่มารังควานท่านอีก นี้เป็นนิสสรณวิมุติ

วิมุติข้อหนึ่ง ข้อสอง มีได้แก่สามัญชน ในเวลาที่ปฏิบัติ ข้อสาม ข้อสี่ ข้อห้า เป็นอริยวิมุติ หรืออกุปปวิมุกิ หรือพ้นแล้วไม่กลับกำเริบอีก จะอย่างไรก็ตาม เรื่องวิมุติเมื่อเราได้ประพฤติปฏิบัติแล้ว ย่อมได้อานิสงส์คือ

๑. วิสุทธิ หมดจด

๒. สันติ สงบ

๓. นิพพานะ ดับ

อานิสงส์ของวิวุติมีสาม คือบริสุทธิ์ สงบ ออกหรือดับ นี้เป็นอานิสงส์ที่เกิดจากวิมุติ เมื่อจิตใจได้วิมุติ จิตใจก็วิสุทธิ คือหมดจด ใครจะว่าอย่างไรจิตใจของท่านไม่เศร้าหมอง ไม่เหมือนกับของเรา ๆ เวลานั้งสบาย ๆ รู้สึกว่าใจปลอดโปร่ง พอใครมาว่าให้กระทบหูสักนิดหนึ่งใจมันเศร้าหมองขึ้นมาแล้ว ของท่านไม่เป็น ใครว่าอะไร ว่าได้ว่าไป ใครมีปากอยากพูดก็พูดไป เรื่องอะไรก็ช่างอย่าพึ่งขาน เราอย่าต่อก่อก้าวให้ร้าวราน ความรำคาญก็จะหายสบายใจ ของท่านเป็นอย่างนั้น ใครจะว่าอย่างไร ท่านบริสุทธิ์สะอาด ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง

แล้วสงบเป็น สนฺโต ปณีโต สงบ ประณีต และเป็นนิพพาน คือดับความร้อนใจ

ท่านสาธุชนได้ทราบแล้ว จึงควรกำหนดพิจารณา แล้วนำไปปฏิบัติ ก็จะเกิดวุฒิศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกทิพาราตรี มีนัยดังบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ความหมดจด

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเยติ.

บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนา ในสุทธิกถา ว่าด้วยสุทธิคือความหมดจดตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แสดงพระธรรมเทศนาว่าด้วยอานิสงส์ของศีล อานิสงส์ของสมาธิ อานิสงส์ของปัญญาวิมุติ มาโดยลำดับ วันนี้จักได้แสดงเรื่องวิสุทธิคือความหมดจดตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป

วิสุทธิ หรือ สุทธิ ความหมดจดนั้น โดยตรงเกิดจากผู้ปฏิบัติได้ประสพวิมุติหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งหลายแล้ว เมื่อกล่าวตามลำดับแห่งการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติจะถึงวิสุทธิหรือสุทธินั้น จับตั้งแต่ศีล เมื่อมีศีลก็มีความสบายใจ ไม่ต้องเดือดร้อนใจ เรียกว่าอวิปปฏิสาร มีอวิปปฏิสารก็เป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ คือความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง นิพพิทา ความเบื่อหน่าย วิราคะ คลายจากความกำหนัด วิมุติ หลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งหลาย นี้ทางหนึ่ง อีกทางหนึ่ง ปฏิบัติตามปฏิปทาที่จะให้เกิดนิพพิทา เมื่อเกิดนิพพิทาแล้ว ก็ได้วิราคะ ได้ประสพวิมุติ และได้ประสพสุทธิหรือวิสุทธิ เป็นลำดับไป

ในพระบาลีต่าง ๆ ท่านแจกวิสุทธิหรือสุทธิออกเป็น ๗ ในหนังสือธรรมวิภาคปริเฉทที่สอง หลักสูตรเรียนนักธรรมชั้นโท ของภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ก็มี เรียกว่าวิสุทธิ ๗ คือ

๑. **สีลวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งศีล คือศีลตามฐานะที่รักษาได้ ศีล ๕ ศีล ๘ ปาฏิโมกขสังวรศีล มีศีลชนิดไหนก็ให้ศีลชนิดนั้นบริสุทธิ์ตามฐานะของตน นี้เรียกว่าสีลวิสุทธิ

๒. **จิตตวิสุทธิ** จิตบริสุทธิ์ คือจิตที่ได้สมาธิทั้งเป็นอุปจาระคือเฉียดยังไม่เป็นจริง ทั้งที่เป็นอัปปนาคือแน่วแน่ เป็นสมาธิอยู่ได้นาน ๆ ทั้งที่เป็นขณิกะคือชั่วครู่ เรียกว่าจิตตวิสุทธิ

๓. **ทิฏฐิวิสุทธิ** ความบริสุทธิ์แห่งความเห็น ข้อนี้หมายถึงเห็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เรียกว่ายกจิตขึ้นสู่ไตรลักษณ์ เห็นจริงตามนั้น หรือเห็นว่าสังขาร นี้เกิดขึ้นแปรปรวนดับไป ดังคำว่า **อุปฺปาโท ปญฺญายติ** ความเกิดปรากฏ **วโย ปญฺญายติ** ความเสื่อมก็ปรากฏ **ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ** เมื่อตั้งอยู่ความเปลี่ยนแปลงแปรผันก็ปรากฏ นี้เรียกว่าทิฏฐิวิสุทธิ ความหมดจดแห่งความเห็น

๔. **กังขาวิตรณวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามความสงสัย คือไม่สงสัยหมดสงสัย ไม่สงสัยในอะไร ไม่สงสัยในสังขาร ไม่สงสัยในเบญจขันธ์ คือเห็นแท้เห็นจริงว่าเบญจขันธ์นี้มีเกิดกับดับเท่านั้น ดังที่นางวชิราภิกษุณีกล่าวไว้ว่า **ทุกฺขเมว หิ สมฺโภติ** ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น **ทุกฺขํ ติฏฺฐติ เวติ จ** ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นดับไป **นาญฺญตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ** นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด **นาญฺญตฺร ทุกฺขา นิรุชฺฌติ** นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ หมดสงสัยอย่างนี้เรียกว่า

กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามความสงสัย หมายความว่าปฏิบัติถึงขั้นนี้ ไม่สงสัยในเรื่องของสังขารอีก คือไม่ขัดพระพุทธภาษิต พระพุทธดำรัสอีก เห็นตรงเห็นแท้ตามพระพุทธดำรัสทุกประการ

๕. **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นว่า นี่เป็นทาง นี่ไม่ใช่ทาง คือรู้จักเลือกอริยมรรค ว่านี่เป็นอริยมรรค นี่ไม่ใช่อริยมรรค หรืออย่างที่เคยแสดงมาแล้วว่า รู้จักว่านี่ทางพระ นี่ทางมาร เพราะทางของใจนั้นมีสองทาง คือทางพระทางหนึ่ง ทางมารทางหนึ่ง เหมือนทางเข้าวัดส้มเกลี้ยง มีสองทาง ทางตะวันออกทางหนึ่ง ทางใต้ทางหนึ่งฉะนั้น แต่ก็ยังไม่ตรงทีเดียว เพราะทางเข้าวัดนี้ไม่ขนานกัน ทางพระกับทางมารนั้นขนานกัน ผู้ที่ไม่รู้ไม่เห็นไม่รู้จักเลือก ดีไม่ดีเมื่อไปเดินทางมารก็ติดบ่วงมาร ถ้าเข้าทางพระก็ดีไป ทางพระเรียกว่าอริยมรรคหรือสัมมามรรค คือเห็นชอบ ดำริชอบ พูดชอบ ทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ตั้งสติไว้ชอบ ตั้งจิตไว้มั่นชอบ ซึ่งเราเรียกว่าอริยมรรคมีองค์อวัยวะ ๘ ประการ

แต่นี่มารเขารู้ว่าพระท่านมีทางให้เดิน เขาก็เห็นว่าถ้าไม่ดักไว้คนก็ไปทางพระกันหมด เพราะฉะนั้นจึงวางบ่วงวางทางไว้ ทางมารก็ขนานกับทางพระ แต่ว่าตรงกันข้ามมิจฉาทิฏฐิ เห็นผิด เห็นว่าทำบุญไม่ได้บุญทำบาปไม่ได้บาป มิจฉาสังกัปปะ ดำริผิด คือดำริในกาม ดำริในพยาบาท ดำริในอันเบียดเบียนผู้อื่น มิจฉาวาจา พูดผิด พูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ มิจฉากัมมันตะ ทำการงานผิด ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม มิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีพผิด

คือเลี้ยงชีพด้วยมิจฉาชีพ มิจฉาวายามะ เพียรผิด คือไม่เพียรละชั่วประพฤติดี เพียรทำในทางที่ผิดขัดกับหลักธรรมในพุทธศาสนา แม้จะเพียรทำความดีก็เพียรทำความดีเพื่อผลเป็นวัตถุ เช่นทำสมาธิเพื่อให้เกิดความรู้เห็นหวยเบอร์เป็นต้น มิจฉาสติ ตั้งสติผิด มิจฉาสมาธิ ตั้งจิตไว้มั่นผิดคือตั้งสมาธิผิด ไม่เป็นไปเพื่อวิปัสสนาปัญญา นี้เป็นทางมาร ผู้ปฏิบัติมาถึงชั้นนี้จำจะต้องรู้ว่าทางไหนเป็นทางพระ ทางไหนเป็นทางมาร ทางพระไม่มีเครื่องล่อ ทางมารมีเครื่องล่อ เครื่องล่อนั้นคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจ ทางพระไม่มีเครื่องล่อ เป็นแต่ทางล้วน ๆ แต่ทางมารเขามีเหยื่อไว้ล่อ บางแห่งก็เรียกว่าอิฏฐารมณ์ บางแห่งก็เรียกบ่วงมาร บางแห่งก็เรียกสวนดอกไม้ของมาร แล้วแต่จะเรียกอย่างไหน ก็คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนา น่าพอใจนั่นเอง เดินทางพระก็ได้เห็นพระเห็นเจ้า ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เดินทางมารก็ไม่ได้พบพระไม่ได้พบเจ้า เหินห่างจากมรรคผลนิพพาน พระเทวทัตเมื่อแรกบวชท่านเดินทางพระ แต่พอเดินไป ๆ สู้เครื่องล่อของกิเลสมารไม่ไหวคือ ลาภ สักการะ ท่านจึงตกอยู่ใต้อำนาจเครื่องล่อของมาร ก็เดินทางมาร เมื่อเดินทางมารก็ไม่ได้พบพระ เมื่อใกล้จะสิ้นชีพ ให้ศิษย์หามไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ว่าจะเฝ้าเป็นครั้งสุดท้ายให้เป็นทัสสนานุตตริยะ ก็สิ้นชีพเสียก่อนไม่ทันได้เฝ้า นี้เรียกว่าเดินทางมารไม่ได้เห็นพระเห็นเจ้า พระองคุลีมาลเบื้องแรกท่านเดินทางมาร เป็นเหตุให้ท่านฆ่าคนนับไม่ถ้วน ไปพบพระพุทธเจ้า พอได้เฝ้าพระพุทธเจ้าและพูดกับพระพุทธเจ้าว่า สมณะหยุดก่อน ๆ พระพุทธเจ้า

รับสั่งว่า เราหยุดแล้วท่านไม่หยุด ได้รับพระโอวาทเพียงเท่านี้ซึม ซาบถึงใจ ดาบพลุดจากมือ กราบลงที่พระบาทพระพุทธเจ้า พระพุทธ เจ้าพาไปวัดให้บวชจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อก่อนชื่อว่าอหิสกะ ที่ชื่อว่าองคุลิมาลนั้น เพราะท่านฆ่าคนแล้วร้อยนิ้วแขวนคอเป็นพวง มาลัย เพราะฉะนั้นขั้นแรกท่านเดินทางมาร พอได้พบพระเท่านั้นเอง ก็เดินทางพระ เมื่อเดินทางพระก็ได้พบพระพบเจ้า ได้เป็นพระอรหันต์ ศิษย์ของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติถึงขั้นนี้จึง ต้องรู้ว่านี่ทางพระควรเดิน นี่ทางมารควรงดเว้น เรียกว่ามัคคามัคค ญาณทัสสนวิสุทธิ

๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณเป็น เครื่องเห็นทางดำเนิน ก็คือการดำเนินการปฏิบัติ เมื่อจับว่านี่ทางพระ แน่แล้วไม่ต้องสงสัย ก็ดำเนินตามทีเดียว ดำเนินตามก็คือว่าทำศีลให้ บริสุทธิ์ ทำอริยมรรค ๘ นั่นแหละ ส่วนศีลให้บริสุทธิ์คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ๓ นี้ เป็นศีลให้บริสุทธิ์ แล้วทำส่วน จิตให้บริสุทธิ์ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จนเป็นจิตตวิสุทธิ และทำสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ให้ถูกให้ตรงเป็นสัมมาทิฏฐิ สัมมา-สังกัปปะ ดำเนินตามตกลงประพฤติปฏิบัติตามนั้น เหมือนญาติโยมที่ ตอนเช้าเตรียมที่จะไปวัดฟังเทศน์ อาบน้ำเสร็จแล้วทานอาหาร ทาน อาหารเสร็จแล้วเตรียมตัวออกจากรั้วบ้าน ตัดสินใจเด็ดขาดว่าไปวัด ส้มเกลี้ยงละ ไม่ผิด ได้ฟังเทศน์แน่ ท่านเทศน์ให้ฟังแน่ ไม่ไปวัดอื่น อย่างนี้เรียกว่าปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ คือเดินตรงหลัก ไม่แวะไป ไหนอื่นอีก แม้ใครจะชวนไปไหนก็ไม่แวะ เขาจะชวนว่าจะให้ไปช่วย

งานอะไรสักหน่อยก็ไม่ไป ไม่แวะเพราะตัดสินแล้วว่าอย่างนี้ตรง เป็นทางตรง นี้เป็นประการที่ ๖

ประการที่ ๗ **ญาณทัสสนวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็น นี้หมายเอาเห็นอริยสัจ วิสุทธิ ๗ ประการนี้ เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไป เพื่อบรรลุพระนิพพาน เหมือนรถ ๗ ผลัด ส่งต่อซึ่งคนผู้ไปให้ถึงที่ปรารถนาฉะนั้น ทั้ง ๗ ข้อนี้จึงฟังยาก เพราะฉะนั้น จึงควรแบ่งสุทธินี้เป็นสองอย่าง คือปริยายสุทธิ บริสุทธิ์โดยอ้อม นิปปริยายสุทธิ บริสุทธิ์โดยตรง

มีเรื่องเล่าในธรรมบท ที่เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสพระพุทธภาษิตที่ได้ยกไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า กาลครั้งหนึ่งพวกโจรขุดอุโมงค์เข้าในบ้าน ลักทรัพย์เขาไปได้ พวกเจ้าของทรัพย์เขาไล่ตาม ในขณะนั้นจุลกาฬอุบาสกฟังเทศน์อยู่จนใกล้รุ่ง พอใกล้ ๆ รุ่งเทศน์จบ ก็เดินกลับบ้าน พวกโจรเห็นว่าจะวิ่งไม่ทันแล้วก็ทิ้งทรัพย์ที่ขโมยมานั้นไว้ข้างหน้าจุลกาฬอุบาสกแล้วหนีเลยไป พวกเจ้าของทรัพย์เข้าใจว่าเป็นคนหนึ่งในพวกโจรต่างก็จับทุบตี แต่บังเอิญพวกนางทาสีผู้ตักน้ำไปเที่ยวแจกตามบ้านมาพบเข้า ก็ร้องบอกว่าพ่อคุณ ๆ อย่าทำท่านผู้นี้ ไม่ใช่ขโมยหรอกเป็นอุบาสก เพิ่งกลับจากฟังธรรม พวกเจ้าของทรัพย์ก็เชื่อนางทาสี ปล่อยจุลกาฬอุบาสก เมื่อพ้นจากถูกซ้อมแล้วก็ไปวัด บอกพระว่าผมออกจากฟังเทศน์ไปแล้ว พวกโจรเอาของมาทิ้งไว้ข้างหน้า เขานึกว่าผมเป็นขโมยซ้อมเสียยกใหญ่ ได้รอดชีวิตมาได้ไม่ถึงตายก็เพราะพวกนางทาสีนี่เอง ภิกษุทั้งหลายจึงนำความเรื่องนั้นกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า จุลกาฬอุบาสกนั้น พ้นจากถูกซ้อมด้วยเหตุ

สองประการ คือประการที่หนึ่งเพราะนางทาสีช่วยทำความเข้าใจ แต่ประการที่สำคัญที่สุดนั้น พ้นเพราะตัวไม่ได้กระทำ ขึ้นชื่อว่าบาปกรรมหรือบุญกรรมแล้ว ใครทำผู้นั้นก็ได้รับ ทำบาปก็ได้รับบาปทำบุญก็ได้รับบุญ จึงตรัสพระพุทธภาษิตว่า

อตฺตนาว กตํ ปาปํ อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ
อตฺตนา อกตํ ปาปํ อตฺตนา ว วิสุชฺฌติ

ทำบาปเองย่อมเศร้าหมองเอง ไม่ทำบาปเองย่อมบริสุทธิ์เอง สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์หาได้ไม่ ดังนี้ นี้เป็นปริยายสุทธิ คือบริสุทธิ์ทางอ้อม ไม่ใช่บริสุทธิ์โดยตรง เพราะฉะนั้น สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ และมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ เราสามารถปฏิบัติให้เป็นปริยายสุทธิ คือเป็นความบริสุทธิ์ความหมดจดโดยอ้อมได้ แต่ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธินี้ใกล้โลกุตตระ ปฏิปทาญาณทัสสนะ ก็คือเห็นอริยมรรค ญาณทัสสนก็คือเห็นอริยสัจ เพราะฉะนั้นสองข้อนี้ใครทำได้ ผู้นั้นเป็นอริยบุคคลไม่เป็นปุถุชน ถ้าผู้เป็นปุถุชนกระทำ ความเป็นปุถุชนนั้นก็กลายเป็นอริยะไกลจากกิเลส เพราะฉะนั้นตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๕ เราประพฤติปฏิบัติได้ให้เป็นบริสุทธิ์โดยปริยาย เช่นศีลไม่ให้ฆ่าสัตว์ เราก็ปฏิบัติได้ไม่ฆ่าอดทนได้ ยุงมันกัดโกรธแสนโกรธก็ไม่ฆ่า แมลงวันมันกวนรำคาญแสนรำคาญก็ไม่ฆ่า อยู่บ้านเด็กกวนรำคาญแสนจะรำคาญก็ไม่ดุไม่เฆี่ยน ไม่ตีไม่ว่า ทนกลั้นไว้ให้ศีลมันอยู่ครบ อย่างนี้ก็ได้ปริยายสุทธิ หมดจดโดยปริยาย คือโดย

อ้อม สมาธิก็เหมือนกันยังไม่ได้ฌานไม่ได้ขณิกสมาธิ ไม่ได้อุปจารสมาธิ ไม่ได้นัปปนาสมาธิ คือขณะจิตเดียวก็ยังไม่ถึง อุปจาระเฉียด ๆ ใกล้ ๆ ก็ยังไม่ได้อัปปนาแน่วแน่ก็ยังไม่สำเร็จแต่ทำอยู่เสมอ ได้พอสงบ ๆ พอสบาย ๆ ในขณะที่สบายนั้นเราไม่ได้คิดสิ่งที่เศร้าหมองใจ ก็ได้รับจิตตวิสุทธิโดยปริยาย ทำที่วัดก็ได้ที่วัด พอกลับบ้านมันก็หายไปก็ไม่เป็นไร เจ็ดวันหน้าก็ค่อยมารับอีก เมื่อสุทธิสะอาดบ่อย ๆ เข้า ใจก็ปลอดโปร่งไม่หนัก ทิฏฐิความเห็นก็เหมือนกัน ให้เห็นตรงเห็นจริงว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำบุญได้บุญ ทำบาปได้บาป อย่าให้กลับกันเป็นอันขาด ระวังอย่าให้กลับ บางคนเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แต่พอประสพทุกข์อะไรเข้าก็มักบ่นว่าบุญไม่ช่วย ทำไมบุญจึงไม่ช่วย ทำบุญมาตั้งแต่สาวจนแก่ ตั้งแต่หนุ่มจนแก่ จนบัดนี้ท่านไม่ช่วยเราเลย ทุกข์ยากลำบากยากจนขัดสนอนาถาอยู่อย่างนี้ ไฟไหม้ได้ลนไม่ได้หยุด ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ หน่อยจะไม่ทำบุญเสียนี่ จิตใจอย่างนี้อย่าให้เกิดเป็นอันขาด อะไรมันเกิดขึ้นพิจารณาให้เห็นว่า นั่นกรรม เป็นเพราะกรรม ชาตินี้เราไม่ได้ทำ เราคงทำไว้ในชาติก่อน มันตามมาทันในชาตินี้ เหมือนสุนัขไล่เนื้อ มันไล่เรามาเรื่อย เราอ่อนกำลังเข้าตรงไหนมันก็กัดได้ตรงนั้นฉะนั้น ที่เป็นอย่างนี้ เพราะบุญเรายังไม่พอ บุญเรายังไม่เต็มเหมือนกับเราทำทำนบกั้นน้ำไม่แน่นหนา พอน้ำมากทำนบพังฉะนั้น ให้นึกอย่างนี้สม่ำเสมอ ว่าทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ก็เป็นทิฏฐิวิสุทธิ ความหมดจดแห่งความเห็น และก็อย่าสงสัยในเรื่องสังขารให้เห็นว่าสังขารนี้อนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ อนัตตา ใช่ตัวใช่ตน ใช่เราใช่ใคร ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของเราไม่ใช่ของใคร

ให้เห็นอยู่อย่างนี้ ยกไตรลักษณ์ขึ้นสู่จิต จะเป็นอย่างไรก็เห็นอย่างนี้เสมอไม่ประมาท ไม่กลับความเห็น อย่างนี้ก็เป็นกังขาวิตรณวิสุทธิ คือไม่สงสัย ข้ามความสงสัยได้ เมื่อเราข้ามความสงสัยในเรื่องนี้ได้ เราก็ไม่สงสัยในพระรัตนตรัย ถ้าไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีอนิจจัง ทุกขัง อนันตา ปรากฏที่ใจแล้ว อาจจะเกิดความสงสัยในพระรัตนตรัยได้ ว่าพระรัตนตรัยมีหรือไม่มี จริงหรือไม่จริง อย่าให้สงสัยในพระรัตนตรัยอย่างนี้เป็นอันขาด ให้เห็นว่า พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว พระพุทธเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์มีพระกรุณาดุจห้วงน้ำ ธรรมะย่อมยังให้พ้นไปจากความชั่ว ทรงความดีไว้ ทรงผู้ปฏิบัติไว้ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว พระสงฆ์สมมุติรู้กันว่าเป็นบุญเขตอันประเสริฐ อย่างนี้ก็เป็นกังขาวิตรณวิสุทธิ มารู้ว่ามรรคคือทาง ๘ นั้น ส่วนที่เป็นอริยมรรคเป็นทางพระ อีกทางหนึ่ง มีกามารณ์เป็นเครื่องล่อ เป็นทางมารดังนี้แล้ว เลิกทางมาร เดินทางพระ จับให้ถูกว่าทางพระเป็นมรรคทางมารเป็นอมรรคคือไม่ใช่ทาง อย่างนี้ก็เป็นมัคคามัคคญาณทัสสน-วิสุทธิ เป็นปริยายสุทธิ คือหมดจดโดยปริยาย บางคราวก็หมดจดบางคราวก็ไม่หมดจด บางคราวเศร้าหมอง บางคราวหมดจด แต่นึกให้ได้อยู่เสมอ คงจะได้ความหมดจดมากกว่าไม่หมดจด ความหมดจดหรือความไม่หมดจดนี้ผู้ปฏิบัติหรือแต่ละคนทำเอง ไม่มีใครทำให้ เป็นของเฉพาะตัวเท่านั้น ทำให้คนอื่นไม่ได้ สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เฉพาะตน นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย คนอื่นจะยังคนอื่นให้หมดจดนั้นหาได้ไม่ ดังนี้

สาธุชนได้ทราบแล้ว กำหนดพิจารณาตรวจตรองด้วยปัญญา แล้วนำไปศึกษาปฏิบัติสำหรับตน ก็จะเป็นไปเพื่อผลคือให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกทิพาราตรี มีนัยดังมาบรรยาย ด้วยประการฉะนี้

ทางตรง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สนฺติมคฺคเมว พฺรูหย นิพฺพานํ สุคเตน เทสิตนฺติ.

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรมคือคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาว่าด้วยสันติ ความสงบระงับกายใจ เพื่อเป็นธรรมเทศนานัย เพิ่มพูนความรู้ความฉลาดในธรรม และอบรมปัญญาส่งเสริมศรัทธาความเชื่อปสาทะความเลื่อมใส ของท่านสาธุชนเป็นลำดับไป

ได้แสดงธรรมะมาโดยลำดับ ตั้งแต่อานิสงส์ของศีล อานิสงส์ของสมาธิ อานิสงส์ของปัญญา วิมุติ และวิสุทธิ ความบริสุทธิ์หมดจด บัดนี้จักได้แสดงเรื่องสันติต่อจากวิสุทธิเป็นลำดับไป ที่เรียงลำดับอย่างนี้ เรียงตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงไว้ในหนังสือธรรมวิจารณ์ หลักสูตนักธรรมชั้นเอก ในหนังสือนั้นทรงตั้งแต่ปฏิปทาให้เกิดนิพพิทา คือไตรลักษณ์ และวิราคะ ความคลายจากความกำหนัด วิมุติความหลุดพ้น วิสุทธิ ความสะอาดหมดจากบาป และสันติ ความสงบระงับ กับทั้งนิพพานเป็นที่สุด

ได้เคยแสดงมาแล้วว่า ปฏิปทาที่ให้ถึงวิสุทธิ ให้ถึงสันติ ความสงบระงับนั้น จับตั้งแต่ไตรลักษณ์ คือพิจารณาสังขารโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อย่างที่เรียกว่ายกจิตขึ้นสู่ไตรลักษณ์ดังนี้ก็ได้

หรือจับตั้งแต่ศีล คือรักษาศีลให้บริสุทธิ์เป็นสีลวิสุทธิ เมื่อศีลบริสุทธิ์ตามฐานะของผู้รักษาแล้ว ศีลนั้นเป็นเหตุให้เกิดอวิปปฏิสาร คือความไม่เดือดร้อนใจ อวิปปฏิสารเป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ ยถาภูตญาณทัสสนะก็คือตัวเห็นไตรลักษณ์ นี่เป็นปฏิปทาแห่งการปฏิบัติ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาได้เคยปฏิบัติมาแล้วและได้ประสพผลคือได้บรรลุมรรคผลนิพพานมาแล้ว

เมื่อว่าถึงสันติความสงบระงับย่อมมี ๒ อย่าง คือ สันติที่เป็นโลกิยะ ยังเนื่องอยู่ในโลกเรา ๆ ทุกคนที่ยังเป็นปุถุชนก็ประพฤติปฏิบัติได้ และสันติที่เป็นโลกุตระอยู่เหนือโลกเป็นสันติของพระอริยบุคคลโดยเฉพาะ จักบรรยายสันติทั้งสองประการนั้น พอเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติเป็นลำดับไป ตามพระพุทธภาษิตเทศนานัย ซึ่งได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า **สนฺติมคฺคเมว พฺรูหย** ท่านจงพอกพูนทางแห่งความสงบนั้นเทียว **นิพฺพานํ สุคเตน เทสิตํ** เพราะพระนิพพานอันพระสุคตเจ้าแสดงไว้แล้วดังนี้ บาลีนี้เป็นพระพุทธภาษิตมาในพระไตรปิฎก คัมภีร์พระธรรมบท ขุททกนิกาย

ในพุทธภาษิตนี้ รับสั่งว่าให้พอกพูนทาง ให้ถางทาง หรือให้กรุยทางแห่งความสงบระงับ ในทางปฏิบัติเราพึงทราบว่าทางแห่งความสงบระงับนั้น คืออะไรก่อน เพื่อจะได้ทราบว่าทางแห่งความสงบระงับ เราควรปฏิบัติอย่างไร ดำเนินการอย่างไร ดำเนินตามอย่างไร

เมื่อว่าโดยทั่วไป ทางแห่งความสงบระงับก็ไม่พ้นไปจากอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ก็รวมเป็นศีล สมาธิ ปัญญา เพราะฉะนั้นทางแห่งสันติ ความสงบระงับก็ไม่พ้นไป

จากศีล สมาธิ ปั๋ญญา ซึ่งแยกออกเปั๋นอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนั้นคือ สัมมาทิฏฐิ ปั๋ญญาเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความคิดความดำริชอบ ๒ อย่างนี้เปั๋นปั๋ญญาสิกขา สัมมาวาจา พูดชอบ สัมมากัมมันโต ทำการงานชอบ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ ๓ อย่างนี้เปั๋นศีลสิกขา สัมมาวายาโม เพียรพยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตไว้มั่นชอบ ๓ อย่างนี้เปั๋นจิตตสิกขา

เพราะฉนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ก็รวมเปั๋นศีล สมาธิ ปั๋ญญา สีลสิกขา จิตตสิกขา ปั๋ญญาสิกขา ศีล สมาธิ ปั๋ญญา ก็แยกออกเปั๋นอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ในพระพุทธดำรัสนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จงพอกพูนทางแห่งความสงบระงับนั้นเทียว คำบาลีนี้เราต้องสังเกตด้วย เพราะศัพท์บาลีบางศัพท์ ถ้าความจำเปั๋นไม่บังคับแล้ว ในเวลาเรียงท่านไม่ใช้ เวลาพระพุทธเจ้าตรัสพระองค์ก็ไม่ตรัส เช่นพระบาลีว่า **สนฺติมคฺคเมว พฺรูหย** อันที่จริงความต้องการก็คือ **สนฺติมคฺค พฺรูหย** จงพอกพูนทางแห่งสันติคือความสงบระงับ แต่ในที่นี้มีเอวศัพท์เข้ามาบังคับด้วย เพราะฉะนั้นจึงมีคำว่า **สนฺติมคฺคเมว** ตัดเปั๋น **สนฺติมคฺคํ เอว** ซึ่งแปลว่า ซึ่งทางแห่งความสงบระงับนั้นเทียว อย่างเดียว อย่างอื่นไม่ใช่ เพราะเหตุนี้กระมัง ผู้นับถือพระพุทธศาสนานับถือไปปฏิบัติไปมันจึงกลาย แทนที่จะพูนทางแห่งสันติคือศึกษาธรรมะ เพื่อความสงบระงับ กลายเปั๋นเชื่อถือของขลังศักดิ์สิทธิ์ เชื่อน้ำมนต์ เชื่อหลวงพ่อรดน้ำมนต์ เชื่อต้นโพธิ์ต้นไทรที่ให้หวยได้ ไม่ได้นึกว่าต้องทำทางแห่งความสงบระงับอย่างเดียวอย่างอื่นไม่ใช่คล้าย ๆ กับจะรับสั่งว่า ถ้าทำอย่างอื่นแล้วไม่ได้ผลอย่ามาโทษธรรมนะ เพราะบังคับ

อยู่แล้วว่าทางแห่งความสงบระงับอย่างเดียว ได้เคยแสดงมาแล้วก็ต้องพูดซ้ำอีกว่า ทางแห่งความสงบระงับนี้ เราเรียกเป็นภาษาไทยว่าทางพระคือทางของพระพุทธเจ้าหรือทางของพระพุทธศาสนา หรือทางเพื่อจะไปพระนิพพาน แต่พึงทราบว่าที่ไหนมีพระที่นั่นมีมาร ไม่ใช่มีแต่พระล้วน ๆ เราอ่านพุทธประวัติแล้วจะรู้ได้ว่า ขณะจะได้ตรัสรู้พญามารก็แต่งลูกสาวสามคนให้ประเล้าประโลมพระพุทธเจ้า ชื่อว่านางตัณหา นางอรดี นางราคา แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่หลงติดในอุบาย พอเริ่มจะประกาศพระพุทธศาสนาตรัสเรียกสาวก ๖๐ มาประชุม แล้วส่งไปประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า พระองค์ทรงพ้นแล้วจากบ่วงของมารทั้งที่เป็นทิพย์และทั้งที่เป็นมนุษย์ ไม่ว่าไปที่ไหนๆ มักจะพบมารทั้งนั้น มารกิเลสก็มี มารคนก็มี เพราะฉะนั้นเมื่อมีทางพระก็ต้องมีทางมาร พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่าให้เดินทางเดียว อุปมาเหมือนว่ามีทางอยู่สองทาง ทางขวากับทางซ้าย ให้เดินทางขวาทางเดียวละทางซ้ายเสีย จึงมีศัพท์ว่า เอว ซึ่งเป็นคำบังคับว่านั้นเทียว นั้นแลเท่านั้น อะไรเป็นทางมาร ก็คล้าย ๆ กันต่างกันนิดเดียวที่เป็นทางผิด ถ้าถูกแล้วเป็นทางพระ ถ้าผิดแล้วเป็นทางมาร มิจฉาทิฏฐิเห็นผิด เช่นเห็นว่าการศึกษาปฏิบัติในพระพุทธศาสนานั้น ยากที่จะให้ได้มีความสบายใจ สู้รดน้ำมนต์ไม่ได้ อาจารย์ขลังที่ไหนไปที่นั่น น้ำสระไหนดีไปที่นั่น เช่นไปที่สระโกสินารายณ์ที่แล้วมา ลงที่สุดน้ำมันก็คือน้ำ แต่ว่าเพราะเดินทางผิด นี่เป็นมิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ ดำริผิด ดำริในกาม ดำริในการพยาบาทปองร้ายผู้อื่น ดำริในการเบียดเบียน มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ ผิดตลอด

สาย มิจฉาวาจาก็คือพูดผิด พูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ มิจฉากัมมันตะ ทำการงานผิดกลายเป็นฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ ลักฉ้อ ประพฤติผิดในกาม มิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีพผิดกลายเป็นมิจฉาชีพ มิจฉาวายามะ เพียรผิด เช่นเพียรทำชั่ว บางอย่างก็ไม่ใช่ชั่วไม่ใช่บาปแต่ว่าเพียรนั่งให้หลังขดหลังแข็ง ไม่บาปไม่กรรมอะไร ไม่ตกนรก แต่ก็ผิด เพราะมันผิดทางพระ มิจฉาสติ ตั้งสติไว้ผิด ไม่ได้ตั้งสติในสติปัฏฐาน ๔ มิจฉาสมาธิ ตั้งจิตไว้ผิด พอเป็นสมาธิแล้ว ใช้สมาธินั้นเป็นโหร กลาย ๆ หลับตาดูอะไรต่ออะไร ดูก็ได้ไม่มากเห็นบ้างไม่เห็นบ้าง ผิดบ้างถูกบ้าง อย่างนี้ก็เหินห่างจากความสงบระงับ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่าให้พอกพูนทางแห่งความสงบระงับอย่างเดียว คล้าย ๆ กับรับสั่งว่าให้เดินทางขวาทางเดียวอย่าเดินทางซ้าย เพราะทางมีอยู่สองทาง ทางขวาทางหนึ่งทางซ้ายทางหนึ่ง ทางขวานั้นเป็นทางพระ ทางซ้ายทางมาร

ทางมีอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วมีอยู่ครบไม่บกพร่อง มีบริบูรณ์ แต่เราเดินเข้าทางทีเดียวไม่ได้ มันต้องมีการเตรียมตัว อุปมาเหมือนญาติโยมจะมาวัดวันนี้ เตรียมตัวตั้งแต่เมื่อวาน ถ้าท่านที่เคร่งจริง ๆ แล้วเตรียมมาตั้งแต่วัน ๗ ค่ำ วัน ๑๓ ค่ำ ๑๔ ค่ำ เตรียมตัวไว้ก่อนไม่ใช่นิ่ง ๆ จะมา ถ้ามีรถยนต์ก็ต้องสั่งรถไว้ ถ้าไม่มีรถยนต์ก็ต้องนึกว่าจะไปรถเมล์คันไหน เวลาไหน และต้องมีค่ารถไว้ด้วย และก็ต้องออกจากบ้านกว่าจะมาถึงรถถึงถนน และก็ต้องเตรียมเข้าของมา ถ้าจะมารับประทานเพลก็ต้องมีปิ่นโตมีอะไรติดตัวมา นี่เราต้องมีการเตรียมตัวฉันใด จะเดินตามมรรคก็ต้องเตรียมฉันนั้น ต้องเตรียมตัวกว่าจะเข้ามรรค สมมุติว่า เราออกจากบ้านกว่าจะมาถึงถนนใหญ่ซึ่ง

เทียบกับอริยมรรค เราต้องเตรียมตัวฉันใด เราจะเดินทางไปสู่สันติ คือเดินตามอริยมรรคก็ฉันนั้น ต้องเตรียมตัว เตรียมอย่างไร มีพระพุทธภาษิตอยู่สองแห่ง แห่งหนึ่งรับสั่งว่า อุจฺฉินฺท สิเนหมตฺตโน กุมุทํ สารทิกํว ปาณินา ซึ่งแปลว่าจงตัดห่วงบ่วงใยของตนเสีย เหมือนเด็ดดอกบัวในฤดูสารทด้วยมือไม่ให้มีใยฉะนั้น นี้ข้อหนึ่ง

อีกข้อหนึ่งรับสั่งว่า โลกามิสํ ปชเห สนฺติเปกฺโข ผู้เพ่งสันติต้องการสันติ พึงละโลกามิสเสีย ยังมีอีกแต่ว่าเพียงสองพระดำรัสนี้ก็พอ เราต้องเตรียมตัวอย่างนี้พระพุทธภาษิตที่อ้างครั้งแรกใกล้ที่สุด ญาติโยมจะมาวัดนี้ ถ้าตัดห่วงบ่วงใยไม่ได้แล้วมาไม่ได้ เป็นห่วงอย่างโน้นเป็นห่วงอย่างนี้แล้วมาไม่ได้ นี้เห็นได้ง่าย ๆ เราจะไปไหนมาไหนก็เป็นห่วง บางทีท่านที่มาประจำอยู่ พอหายไป คนมีอายุมาก ๆ หายไปพระก็เป็นห่วง พอวันพระหน้ามาพบก็ถามว่าวันพระที่แล้วโยมไปไหนไม่มาวัด มาไม่ได้เจ้าค่ะหลานตัวร้อน นี้แสดงว่าตัดแต่ตัดไม่ขาด ตัดบัวแหละแต่ยังมีใย ถ้าจะมีคำถามว่าตัดอย่างนี้เข้าทางหรือไม่เข้า ตอบว่าเข้าทางอริมรรคแล้ว แต่ยังไม่เรียบร้อยดี เพียรพยายามไปเถอะ นี้เห็นง่าย

พระพุทธภาษิตประการที่ ๒ ที่อ้างให้ละโลกามิสเสีย อะไรเป็นโอกามิส รูป เสียง กลิ่นรส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจ นี้เป็นโลกามิส โลกามิส แปลว่าเหยื่อของโลก บางแห่งท่านเรียกว่ามารามิส อามิสของมาร เหยื่อเครื่องล่อของมาร บางแห่งท่านเรียกว่า มารเธยฺย ดินแดนของมาร อารมณ์เป็นที่ตั้งเป็นที่อยู่ของมาร บางแห่งท่านเรียกว่า มารปปฺปุผกะ แปลว่าดอกไม้เป็นที่บานดี

ของมาร หรือสวนดอกไม้ของมาร เราก็เห็นได้อีก ถ้าติดโลกามิส ติดมารามิส ติดดินแดนของมาร ติดสวนดอกไม้ของมาร ก็ต้องเดินทางมาร เพราะโลกามิสเป็นของมาร ไปสวนใครก็ต้องเข้าทางของคนนั้น อย่างเราไปสวนลุมพินีก็ต้องอยู่ในสวนลุมพินี จะมาอยู่ในสวนดุสิตเขาดินวนาไม่ได้ เข้าสวนใครก็ต้องสวนนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าเราติดโลกามิส ติดบ่วงมาร พอติดบ่วงมารก็ต้องเดินทางมาร ถ้าเดินทางมารแล้วได้อะไร ได้ความวุ่นวายตรงกันข้ามกับสันติ ความวุ่นวายคืออย่างไร ให้จำคำของพระยสะไว้ เมื่อก่อนท่านจะบวชคืนหนึ่งท่านกลุ้มเต็มที ออกเดินบ่นไปเรื่อย ๆ ว่า อุปทฺทุตํ วต โภ อุปสฏฺฐํ วต โภ ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ เดินไปพบพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งตอบว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง ท่านมาเถิดเราจะแสดงธรรม นี้แสดงว่าพระยสะนั้นแต่ก่อนท่านเดินทางมาร เพราะท่านเป็นลูกเศรษฐีร่ำรวยมาก อยู่ในคฤหาสน์ที่โอ่อ่าโอ่โถงมีสาวสรรกำนัลในแวดล้อมเป็นบริวาร แต่เพราะใจท่านน้อมไปในทางพระมารล่อไม่ติด ถ้าล่อติดนอนยิ้มอยู่ในคฤหาสน์ก็ไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ประวัติก็ไม่ได้ปรากฏมาจนถึงกาลบัดนี้ พระเทวทัตครั้งแรกท่านเดินทางถูกท่านเดินทางพระ คือเดินตามทางของพระพุทธเจ้า พอได้ญาณนิดหน่อยว่าวิเศษไม่มีใครเทียมทะนงตัว พอทะนงตัวกิเลสมารครอบงำ พอกิเลสมารครอบงำก็ตั้งตัวเป็นข้าศึกกับพระพุทธเจ้า ไปขอปกครองพระสงฆ์กับพระพุทธเจ้า ให้พระพุทธเจ้ามอบการปกครองคณะสงฆ์ให้ท่านบ้าง ก็ไม่โปรดอนุญาต จะให้บัญญัติพระวินัยให้ห้ามไม่ให้พระฉันปลาฉันเนื้อ ไม่ให้อยู่ในวัด ให้อยู่โคนไม้ ให้อยู่ป่าเป็นวัตรเป็นต้น พระพุทธเจ้าก็ไม่โปรดอีก

ก็เลยโกรธน้อยใจเจ็บใจ ญาณก็เสื่อมไป เวลาเจ็บหนักรู้สึกตัวว่าเรานี้เดินทางผิด จะไปขอขมาพระพุทธเจ้า ให้ศิษย์นำไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพอมาใกล้วัดเท่านั้นเองร้อนอยากจะลูบตัวให้สบาย ให้ศิษย์วางเตียงลงแล้วก้าวจะลงเอาน้ำลูบเพื่อจะให้ได้รับความเย็นกายก็ถูกแผ่นดินสูบเสีย ไม่ได้เฝ้าพระพุทธเจ้า นี่เดินทางผิด เดินทางมารก็ได้พบทางมาร น่าเสียดาย ชั้นแรกท่านเดินทางถูกจนได้ญาณแล้ว เรา ๆ ก็สู้ท่านไม่ได้จนพระเจ้าอชาตศัตรูโปรดทรงเข้าพระทัยว่า พระเทวทัตวิเศษ ลาภสักการะมันก็เกิดมา สกฺกาโร กาปุริสํ หนฺติ สักการะย่อมฆ่าบุรุษชั่วในที่สุดไม่ได้พบพระไม่ได้พบเจ้า นี้เดินทางมาร

การที่เราจะเข้าทางพระ ต้องตัดบ่วงห่วงใยของตน ต้องละโลกามิส สองอันนี้ก็อย่างเดียวกัน สิเนหา ก็คือโลกามิสนั่นเอง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจ นี่โลกามิส ถ้าฟังดูแต่ชื่อแล้วได้ยินอยู่เสมอไม่น่ามีพิษมีสงอะไร แต่มีพิษสงมาก ถ้าเราไม่ละก็เข้าทางพระไม่ได้ คราวนี้ต้องย้อนไปถึงที่พูดไว้แล้วอีก อยู่นิ่ง ๆ เฉย ๆ จะละไม่ได้ ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า ที่เราจะละโลกามิสนั้น ต้องยกจิตขึ้นสู่ไตรลักษณ์ ให้จิตขึ้นสู่ไตรลักษณ์เสียก่อนเรียกว่าปฏิปทาให้เกิดนิพพิทา คือให้พิจารณาสังขารว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ให้เห็นจริง ความเห็นจริงนั้นเรียกว่ายถาภูตญาณทัสสนะ แปลว่ารู้เห็นตามความเป็นจริง ตามที่เป็นอย่างนั้น ญาณะ รู้ ทัสสนะ เห็น ยถาภูตญาณทัสสนะ รู้เห็นตามที่มันเป็นอยู่อย่างไร มันเป็นไม่เที่ยง มันเป็นทุกข์ มันเป็นอนัตตา มันเป็นอยู่อย่างนี้ พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า พระองค์จะเสด็จอุปบัติขึ้นก็ตาม ไม่เสด็จอุปบัติขึ้นก็

ตาม คือมีพุทธศาสนาก็ตาม ไม่มีพุทธศาสนาก็ตาม อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้ ก็มีอยู่แล้ว ที่พระองค์นำมาสอนนั้นไม่ใช่ของพระองค์ เป็นแต่ว่าพระองค์รู้แล้วทรงเปิดเผยกระทำให้แจ้ง ทำข้อที่ลึกซึ้งให้เข้าใจง่ายเท่านั้น แต่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้ เป็นของเดิมมีอยู่แล้ว เมื่อเราเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิดนิพพิทาก็คลายจากความกำหนด คือไม่ติดโลกไม่ติดสังขาร เมื่อเกิดนิพพิทาก็ได้วิมุติ หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ เมื่อได้วิมุติจิตใจก็สะอาดปราศจากบาป เมื่อจิตใจสะอาดปราศจากบาปก็ได้สันติ คือความสงบระงับทั้งกายทั้งใจ

สนฺตกาโย สนฺตวาโจ สนฺตมโน สุสมาหิโต
วนฺตโลกามิโส ภิกฺขุ อุปสนฺโตติ วุจฺจติ

ผู้มีกายสงบ มีวาจาสงบ มีใจสงบ มีจิตตั้งมั่น คายโลกามิสเสียได้แล้ว เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย เราเรียกผู้นั้นว่า อุปสันตบุคคล คือผู้สงบระงับ เป็นสัตบุรุษในพระพุทธศาสนา เมื่อได้ประสพสันติ คือกิเลสสงบระงับโดยสิ้นเชิงแล้ว ก็เป็นอันได้บรรลุพระนิพพาน อันเป็นคุณสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ท่านสาธุชนได้ทราบปฏิปทาทางดำเนินเพื่อให้ถึงสันติ ความสงบระงับดังนี้แล้ว กำหนดจดจำไปปฏิบัติ ฝึกหัดกาย วาจา ใจ ของตนแม้จะไม่ได้บรรลุผลตรงตามพระพุทธดำรัส ก็จะเป็นไปเพื่อวุฒิสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกทิพาราตรี มีนัยดังบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้.

ความพ้น

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ยสฺมึ กามา น วสนฺติ ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ
กถํ กถา จ โย ติณฺโณ วิโมกฺโข ตสฺส นาปโรติ.

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรม คือคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา อันเรียกว่าพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นเครื่องเกือกูลแก่สัมมาปฏิบัติ คือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของท่านสาธุชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป วันนี้จักได้แสดงเรื่องความพ้นจากกิเลส ที่ในพระพุทธศาสนาเรียกว่าวิโมกข์ เป็นเรื่องเดียวกันกำคำว่านิพพาน ดำเนินความตามพระพุทธภาษิตบรรหาร ซึ่งได้ยกขึ้นเป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นนั้นว่า

ยสฺมึ กามา น วสนฺติ ตณฺหา น วิชฺชติ
กถํ กถา จ โย ติณฺโณ วิโมกฺโข ตสฺส นาปโร

แปลว่า กามทั้งหลายไม่อยู่ในท่านผู้ใด ท่านผู้ใดไม่มีตัณหา และท่านผู้ใดก้าวล่วงกถังกถา คือความสงสัยเสียได้ วิโมกข์ย่อมเป็นของผู้นั้น ไม่ใช่อื่นเลยดังนี้

โดยหลักพระพุทธพระพุทธภาษิตนี้ แสดงวิธีปฏิบัติเป็นเครื่องกำจัดกิเลส และแสดงว่าผู้ที่จะพ้นจากกิเลสนั้น ต้องไม่มีกาม ไม่มีตัณหา

ไม่มีความสงสัย ในเบื้องต้น ควรทราบคำว่าวิโมกข์ คือความหลุดพ้น ก่อน วิโมกข์คือความหลุดพ้น ตามหลักพระบาลีทรงแสดงไว้ ๓ ประการ คือสุญญตวิโมกข์ พ้นด้วยพิจารณาเห็นว่าสูญว่างเปล่า อนิมิตตวิโมกข์ พ้นด้วยพิจารณาเห็นว่าไม่มีนิมิต ไม่มีเครื่องหมาย อัปปณิหิตวิโมกข์ พ้นด้วยพิจรณาเห็นว่าไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่ประดิษฐาน นี้เป็นคำอธิบายวิโมกข์โดยย่อตามหลักพระบาลี และตามหลักอรรถกถา

รวมความตามหลักนี้ก็จะเห็นได้ว่าผู้ที่ได้ประสพวิโมกข์นั้นประสพเพราะได้เจริญไตรลักษณ์ คือลักษณะ ๓ ประการที่เราได้ยินกันอยู่เสมอว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรียกว่าไตรลักษณ์ หรือเรียกว่าสามัญญลักษณะ ลักษณะที่เสมอกันมี ๓ ประการ คือ อนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ อนัตตา มิใช่ตัวมิใช่ตน มีพระพุทธนิพนธ์แสดงความข้อนี้ไว้ว่า เมื่อใดบุคคลใดมาพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา เมื่อนั้นผู้นั้นย่อมหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งวิสุทธิ์ คือความหมดจดจากกิเลสดังนี้ เพราะฉะนั้นวิโมกข์มีได้แก่ผู้ที่ปฏิบัติ คือการเจริญไตรลักษณ์ แต่ไตรลักษณ์ ๓ ประการนั้น นิ่ง ๆ เราจะมาเจริญก็ไม่สำเร็จประโยชน์ จะมานั่งท่องว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นั่งกำหนดพิจารณาอยู่เสมอดังนี้ ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะเหตุว่า การเจริญไตรลักษณ์นี้ เป็นตัววิปัสสนาภาวนา เป็นการภาวนาชั้นเห็นแจ้ง เป็นตัววิปัศนาปัญญาเป็นปัญญาที่เห็นแจ่มแจ้ง เพราะฉะนั้นก่อนแต่จะเจริญไตรลักษณ์ ในวิธีปฏิบัติเราต้องเตรียมตัวไว้ตั้งแต่เจริญศีล คือการทำศีลให้มีขึ้น เพราะ

ศีลเป็นบาทของสมาธิ สมาธิเป็นบาทของวิปัสสนา มีในพระสูตรหนึ่ง แสดงธรรมโดยลำดับ ซึ่งได้กล่าวมาบ่อย ๆ ว่า ผู้ที่มีศีลบริสุทธิ์คือ บริสุทธิ์อย่างปุถุชน ไม่ใช่บริสุทธิ์อย่างพระอรหันต์ บริสุทธิ์อย่างปุถุชน อย่างเรา ๆ นั้นก็คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดปด ไม่ดื่มสุราเมรัย นี้เป็นบริสุทธิ์ชั้นปุถุชน ก็คือบริสุทธิ์ ชั้นศีลไม่ขาดไม่บริสุทธิ์ถึงข้างใน เช่นว่าไม่ฆ่าสัตว์ ใจอยากจะฆ่า เช่นยุงมากัด ตามตัว ตามแขน ตามขา ก็อยากจะตบอยากจะฆ่าให้มัน ตาย แต่เพราะค่าที่เรารับศีล แม้จะโกรธอยากจะฆ่าแต่เราก็ไม่ฆ่าไม่ ตบ อย่างนี้ศีลก็ไม่ขาดยังมีศีล อยากจะลักจะฉ้อ ยากจนขัดสนอนาถาไม่ มีใช้ไม่มีบริโภค อยากจะหยิบฉวยลักฉ้อเขาบ้างเพื่อเลี้ยงชีพ ไม่ใช่ขโมย เป็นอาชีพ แต่ก็ไม่ทำเพราะรู้สึกตัวว่ามีศีล แม้ใจที่จะลักที่จะขโมยแต่ทำ ไม่ได้ เพราะกำลังมีศีลดังนี้ ศีลข้อ ๒ ก็ไม่ขาด ข้ออื่น ๆ ก็เหมือน กันอยากจะประพฤติล่วงเกินประเวณี ผิดลูกผิดเมียของผู้อื่นแต่ไม่ทำ เพราะรับศีล อยากจะพูดปดพูดเท็จ แต่ไม่พูดเพราะรับศีล อยาก จะดื่มสุราเมรัยก็ไม่ดื่มเพราะรับศีล อย่างนี้เรียกว่าศีลบริสุทธิ์อย่าง ปุถุชน คืออย่างเรา ๆ ถ้าเป็นพระก็เรียกว่าไม่เป็นอาบัติ ไม่มีโทษทาง พระวินัย แต่มีโทษทางธรรม อุบาสกอุบาสิกา จิตใจเป็นอย่างนี้ก็มี โทษทางธรรมเหมือนกัน แต่ไม่มีโทษทางพระวินัย คือศีลไม่ขาด ว่ากันเพียงเท่านี้ ผู้ปฏิบัติก็รู้สึกว่ารักษาศีลไม่ยากนัก ไม่ต้องว่า ถึงศีลของพระอริยบุคคล เพราะศีลของพระอริยบุคคลนั้นไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไทยไม่เป็นทาสของกิเลส ท่านผู้รู้ สรรเสริญ และเป็นไปเพื่อสมาธิ นี้เป็นศีลของท่าน เป็นศีลของพระ-

อริยเจ้าตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ท่านว่าพระโสดาบันมีปัญจศีล คือ ศีล ๕ บริสุทธิ์ ไม่ขาดไม่ทะลุ ไม่ด่างไม่พร้อย อย่างของเราไม่ขาดแต่บางทีทะลุ บางทีด่าง บางทีพร้อย บางทีก็ไม่เป็นไทย คือยังเป็นทาสของตัณหา เช่นรักษาศีลก็รักษา เชื่อเครื่องรางของขลังก็เชื่อ หลวงพ่อที่ไหนศักดิ์สิทธิ์ก็ไปหาท่าน เขาลือว่าน้ำที่สระไหนศักดิ์สิทธิ์กินอาบหายโรคก็ไปอาบไปดื่ม ดังนี้ศีลก็ไม่ขาดแต่มันด่างไปบ้าง พร้อยไปบ้าง แต่ไม่ถึงกับขาด

เพราะฉะนั้น ที่ว่าศีลเป็นบาทของสมาธิก็คือศีลอย่างเรา ๆ อย่างที่รับแล้วถือไว้ไม่ฆ่าสัตว์ก็คือไม่ทำให้มันตาย ไม่ลักทรัพย์ก็คือไม่หยิบฉวยของใคร ไม่ประพฤติผิดในกามหรือประพฤติพรหมจรรย์ ก็ไม่เกี่ยวเกาะในเรื่องนั้น ไม่พูดปดก็คือไม่พูดให้ผิดจากความจริง ไม่ดื่มสุราเมรัย จิตใจยกไว้ส่วนหนึ่ง อยากจะทำอย่างนั้นแต่กายกับวาจาไม่ทำก็เป็นศีล เพียงเท่านี้พุทธศาสนิกชนพิจารณาแล้วไม่เดือดร้อนใจ คนที่รักพระพุทธศาสนา รักศีลนั้น ถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าศีลขาดเดือดร้อนใจไม่สบายใจ ถ้าพิจารณาแล้วศีลยังอยู่ครบ ไม่เดือดร้อนใจ ความไม่เดือดร้อนใจ เป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์ คือความบันเทิงใจ ปราโมทย์เป็นเหตุให้เกิดปีติ คืออิ่มใจ ปีติเป็นเหตุให้เกิดปัสสัทธิ กายใจสงบระงับ กายก็นิ่งใจก็นิ่งเรียกว่าปัสสัทธิ ปัสสัทธิรักษายากหน่อย จิตตปัสสัทธิไม่ต้องพูดถึง แม้แต่เพียงกายปัสสัทธิก็รักษายาก มันไม่ค่อยระงับ ดิ้นรนกวัดแกว่ง แต่เมื่อมีปีติความอิ่มใจแล้ว กายใจระงับได้ นี้เป็นปัสสัทธิ เมื่อกายใจสงบระงับอยู่นิ่งกับที่ก็เกิดความสุข ส่วนกายก็เรียกว่าสบายกาย ส่วนใจก็เรียกว่าสบายใจ เมื่อเกิดความสุข ทำ

สมาธิก็เกิดสมาธิเร็ว ได้ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน เร็ว เมื่อจิตใจมีสมาธิแล้ว มีความชำนิชำนาญ ผู้ปฏิบัติก็ใช้จิตใจที่เป็นสมาธิ คือสมาธิจิตนี่แหละส่องออกไปดูอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือดูสังขาร

เพราะฉะนั้น ถ้าเราจะเทียบกับตามตะเกียงคือดวงไฟ ตั้งแต่ศีลมาจนถึงความสุขเหมือนกับเตรียมไส้เตรียมน้ำมันไว้พร้อม สมาธิเหมือนไม้ขีดไฟซึ่งจุดที่ไส้ แล้วเอามือป้องไม่ให้ต้องลม เมื่อไฟติดดีแล้วก็ส่องดูในที่มืด ในห้องที่มืด ในถ้ำที่มืด เมื่อส่องดูก็เห็นฉันใด ที่เราทำสมาธินั้นก็เพื่ออย่างนี้ เพื่อรู้เพื่อเห็นตามความเป็นจริง คือเพื่อเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เรายังไม่รู้นั้น เพราะยังติดอยู่นิดเดียวไม่มาก อย่างที่โบราณท่านว่าเหมือนไสช้างเข้ากาน้ำ ตัวช้างหลุดออกไปแล้ว หางยังติดอยู่ที่พวยกา คือยังออกไม่ได้ ที่เราพยายามปล้ำพยายามทำกันอยู่บัดนี้ ทำสมาธิอะไรต่ออะไร ฟังเทศน์ฟังธรรม ก็เพื่อจะให้หางช้างหลุดจากพวยกาเท่านั้น

ท่านจึงให้อุปมาไว้ในที่หนึ่งน่าฟังมาก ก็เคยได้เล่ามาแล้ว เพื่อประกอบการพิจารณาก็จะเล่าอีก คือท่านว่าที่เรายังติดยังไม่เห็นอะไรอยู่นั้น เพราะเราติดก้อนทองคำ ซึ่งข้างในเป็นของปฏิกูลโสโครก ท่านเล่าเป็นนิทานไว้ว่า ยังมีคุณยายคนหนึ่งยากจนขัดสนอนาถา ลูกหลานก็ไม่ปฏิบัติบำรุง ต่างคนต่างก็เพิกเฉย ก็คิดอุบายเอากระป๋องโต ๆ ที่มันเป็นสี่เหลี่ยมหรือกลม เอาของไม่สะอาดบรรจุในกระป๋องนั้น บีดหมดไม่ให้กลิ่นระเหยออก เอาทองคำเปลวมาปิดให้หนา ๆ แดงอร่ามไปหมดทั้งกระป๋อง ก็มาตั้งไว้ใกล้ที่นอน เวลาหลานคนใดคนหนึ่งมาเยี่ยม ก็หลอกว่าหลานเอ๋ย ข้ายากจนทั้งตัว

ร่างไม่มีอะไรดอก มีก้อนเดียวเท่านี้แหละ ถ้าใครมาอุปัฏฐากข้า เมื่อข้าตายแล้วก็เอาไปจะได้เลี้ยงชีพ ข้างหลานเห็นก้อนทองคำ ก็นึกว่าถ้าเราได้ไปก็พอเลี้ยงชีวิต เพราะหนักมากอยู่ โตมากอยู่ ก็ไปเป่าข่าวเข้า หลานคนอื่น ๆ ต่างก็มาหา รับสมัครเป็นผู้อุปัฏฐาก ๔ คน เมื่ออุปัฏฐากไป ต่อมาคุณยายนั้นก็ถึงแก่กรรม ทำบุญเผาจี่เสร็จแล้วจะผ่ากระกระป๋อง คือก้อนทองคำนั้นออกแบ่งกัน ก็ผ่าไม่ได้ เพราะกลัวว่าน้ำหนักจะไม่เท่ากัน ปรึกษาตกลงกันก็ไปหาผู้พิพากษาให้ตัดสินให้ช่วยแบ่ง ผู้พิพากษาเมื่อเห็นก้อนทองคำยกขึ้นชั่งน้ำหนัก ก็เห็นหนักโขอยู่ไม่ใช่น้อย ๆ แต่ยังสงสัยว่าข้างในจะเป็นทองคำทั้งแท่ง หรือจะมีดินมีทรายปนอยู่บ้าง ก็ยังไม่กล้าผ่า จึงขออนุญาตหลานทั้ง ๔ คนว่าจะต้องผ่าออกดูก่อน ถ้าเห็นว่าเป็นทองทั้งแท่งแล้ว ก็แบ่งชั่งให้เท่า ๆ กัน หลาน ๔ คนก็ยอม ผู้พิพากษาก็เอาขวานมาเงื้อขึ้นฟันโป้งลงไปบนกระป๋องนั้น ของที่ไม่สะอาดก็กระเด็นกระจายส่งกลิ่นเหม็นตระหลบไปทั้งศาล หลาน ๔ คนเมื่อเห็นดังนั้นก็มานึกว่าเราถูกหลอกแล้ว ก็ไม่ต้องการ ลงจากศาลไป ผู้พิพากษาก็รู้แท้จริงว่า นั่นไม่ใช่ทองคำ วางขวานไม่ต้องตัดสิน ลงจากบัลลังก์ก็เป็นอันหมดเรื่องกัน อุปมาข้อนี้ท่านว่า ก้อนทองคำนั้นคือสกลกายนี้ที่เรียกว่า ขนฺธปญฺจกํ หมวด ๕ แห่งขันธ์ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่มันเป็นทองคำนั้น เพราะประคบประหงมตกแต่งดัดแปลงมันข้างนอก หลาน ๔ คนนั้นคืออุปาทาน ๔ คือ กามุปาทาน ยึดถือด้วยอำนาจกาม ทิฏฐุปาทาน ยึดถือด้วยอำนาจเห็นผิด สีลัพพัตตุปาทาน ยึดถือศีลพรตโดยเชื่อว่าขลังศักดิ์สิทธิ์ อัตตวาทุปาทาน ยึดถือด้วยอำนาจถือว่าเป็นตัวเป็นตน

อุปาทาน ๔ นี้ก็เหมือนหลาน ๔ คน อุปาทาน ๔ ที่เข้าไปยึดก้อนทองคือ ขันธบั่ญจกังนั้นก็เพราะไม่รู้ เมื่อไม่รู้ก็เข้าไปยึดเข้าไปถือไว้ว่า เอตํ มม นั่นของเรา เอโสหมสฺมิ เราเบี่นนั่น เอโส เม อตฺตา นั่นเบี่นตัวตนของเรา ขวานของผู้พิพากษานั้น คือตัวบั่ญญา ถ้าเรียกให้สูงก็คืออริยมรรคญาณ ญาณที่เบี่นเหตุกำจัดกิเลสได้ เมื่อถึงชั้นนี้หางช้างก็หลุดจากพวยกาเบี่นอันหมดเรื่องกัน ไม่มีอะไรเกาะเกี่ยวกันอีกต่อไป รู้จริงเห็นจริง ท่านจึงว่า สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ ผู้มีจิตใจตั้งมั่นแล้วย่อมรู้ทั่วถึงตามความเบี่นจริง ดังนี้ ก็คือรู้ทั่วถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั่นเอง เห็นอนิจจังได้อนิมิตตวิโมกข์ เห็นทุกขังได้อัปปณิหิตวิโมกข์ เห็นอนัตตาได้สุญญตวิโมกข์ ๓ อย่างนี้เห็นตัวใดตัวหนึ่งตลอดกันหมด เพราะเห็นนั้นเบี่นตัวบั่ญญา เหมือนขวานเล่มเดียว ฟันโบ้งลงไปบนกระป๋องทองคำเห็นจริงเห็นจัง ทั้งหลาน ๔ คนและผู้พิพากษา ทั้งผู้ที่เข้าไปนั่งฟังฉะนั้น นี้ว่าด้วยเรื่องวิโมกข์ความพ้นจากกิเลส คือนิพพานนั่นเอง

คราวนี้มาถึงตอนที่ว่า วิโมกข์นี้เบี่นของใคร ในพระพุทธภาษิตข้างต้นตรัสว่า เบี่นของผู้ไม่มีกาม เบี่นของผู้ไม่มีตัณหา เบี่นของผู้ที่ไม่มีความสงสัย ผู้ใดไม่มีกาม ไม่มีตัณหา และไม่มีความสงสัย แม้แต่ข้อใดข้อหนึ่ง ไม่ใช่ต้องพร้อมทั้ง ๓ ข้อ ไม่มีกามก็ใช้ได้ ไม่มีตัณหาก็ใช้ได้ไม่สงสัยก็ใช้ได้ กามมี ๒ คือวัตถุที่น่าใคร่เบี่นรูปก็มี เบี่นเสียงก็มี เบี่นกลิ่นก็มี เบี่นรสก็มี เบี่นสัมผัสสิ่งที่ถูกต้องได้ก็มี นี้เรียกว่าวัตถุกาม แปลว่าวัตถุเบี่นที่ใคร่ หรือจะแปลว่าวัตถุเบี่นที่เกิดความใคร่ก็ได้ ตัวกิเลสราคะความกำหนัด โลภะความอยากได้ ระติ ความ

ยินดี ตัณหาความทะเยอทะยาน สาราคะ ความกำหนัดนักเป็นต้น นี้เป็นกิเลสกาม กิเลสกามนี้มันเกี่ยวข้องกับวัตถุกาม วัตถุกามจึงเป็นเหตุให้เกิดกิเลสกาม เช่นคนไม่รู้จักเงิน ความรักความติดในเงินทองก็ไม่มี สมมุติว่าอย่างผู้มาบวชในพระพุทธศาสนา อย่างพระบวชจนแก่ ไม่มีสมบัติอะไร เรือกสวนไร่นาของท่านไม่มี มีท่านก็ให้คนอื่นหมดไม่มีเหลือ บางองค์บ้านก็ไม่มี บวชมาตั้งแต่เป็นเณรจนถึงอายุ ๖๐ ปี เหย้าเรือนก็ไม่ติดดิน อย่าว่าแต่เป็นวัตถุบ้านก็ไม่มีไม่รู้อยู่ตรงไหน อย่างนี้ กิเลสกามในสิ่งนั้นมันไม่มี แต่ถ้าเรามีสิ่งใดกิเลสกามก็ติดในสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น กิเลสกามท่านจึงอุปมาเหมือนกับมือของเรา วัตถุกามเหมือนกับวัตถุสิ่งของ ๆ เรา กาน้ำที่ตั้งอยู่ตรงหน้าเหมือนวัตถุกาม มือเราเหมือนกิเลสกาม ถ้ามือของเราไม่ยื่นออกไปหยิบกาน้ำ กาน้ำก็คงเป็นกา มือก็คงเป็นมือ มือกับกาน้ำไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือไม่เกาะเกี่ยวกัน อย่างนี้ได้ชื่อว่าถึงมีก็เหมือนไม่มี กิเลสกามนี้ถ้าไม่มีวัตถุกามมันก็แห้งหายหมดไป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงวางหลักปฏิบัติสำหรับผู้บวชไว้ คือ ให้พระภิกษุผู้บวชในพระพุทธศาสนาสละเคหะสถานบ้านเรือนออกมาบวช บำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ เรียกเป็นศัพย์ว่าอนาคาริกแปลว่าผู้ไม่มีเรือน คือไม่มีอะไรหมด ตัวเรือนก็ไม่มี ทรัพย์สินสมบัติก็ไม่มี ไม่มีอะไรหมด อย่างพระรัฐบาล ท่านเป็นลูกชายคนเดียวของพ่อแม่ แล้วท่านมีสมบัติทั้งของพ่อของแม่เป็นอันมาก ใช้อย่างไรก็ไม่หมด พ่อแม่ต้องยอมให้บวช เพราะเห็นว่าบวชแล้วไม่กี่วันกี่เดือนก็คงจะสึกออกมา แม้จะยังไม่สึกก็พอจะพบเห็นกันบ้าง ภายหลังเมื่อท่านไปที่บ้านเดิม มารดาบิดาอ้อนวอนอย่างไรท่านก็ไม่มีอาลัยใยดี

นี้แสดงว่าท่านไม่ติด ไม่ใช่ของท่าน เพราะท่านละแล้วไม่มีส่วนเหลือ เมื่อวัตถุกามไม่มีกิเลสกามมันก็แห้งไปเอง ไม่มีที่เกาะไม่มีที่เกี่ยวไม่มีที่จับฉันใดก็ฉันนั้น เมื่อกามไม่มีตัณหาก็ไม่ต้องพูด เพราะพวกเดียวกัน ตัณหาก็หมด เมื่อหมดกามหมดตัณหาสงสัยก็หมด สงสัยนั้นก็คือสงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สงสัยในพระพุทธศาสนา สงสัยว่าพระพุทธเจ้ามีจริงหรือไม่จริง พระธรรมดีจริงหรือไม่จริง พระอริยสงฆ์ที่ไม่มีกิเลสนั้น ท่านมีจริงหรือไม่จริง พระรัตนตรัย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นี้ เป็นที่พึ่งกำจัดภัยได้จริงหรือไม่จริง สงสัยอย่างนี้ไม่มี เพราะเหตุว่าท่านเหล่านี้รู้จักก้อนทองคำแล้วว่า ทองเปลวปิดข้างนอกไม่ใช่ของจริง อันที่แท้นั้นคืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเท่านั้น ไม่มีสิ่งอื่น อยํ โข เม กาโย กายของเรานี้แล อุทฺธํ ปาทตลา ข้างบนนับตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป อโธเกสมตฺถกา เบื้องต่ำนับตั้งแต่ปลายผมลงมา ตจปริยนฺโต หนังหุ้มไว้รอบๆ ปูโร นานปฺปการสฺส อสุจิโน เต็มด้วยของไม่สะอาดต่าง ๆ ดังนี้ เมื่อท่านรู้อย่างนี้ก็หมดเรื่องไม่มีเรื่องอะไร เป็นอันได้ชื่อว่ากามของท่านก็ไม่มี ตัณหาก็ดับ ความสงสัยของท่านก็ไม่มี ท่านจึงได้วิโมกข์ คือความพ้นจากกิเลส นี้ว่าตามหลักปฏิบัติ ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

คราวนี้เรา ๆ จะปฏิบัติอย่างไรเล่า เพราะเรายังมีกามยังมีตัณหา ยังมีสงสัย สงสัยอาจจะไม่มีเพราะคงเชื่อแน่แล้ว แต่ว่ากามมีตัณหามี เราจะทำอย่างไร ปฏิบัติไม่ได้หรือ ตอบว่าปฏิบัติได้ปฏิบัติเลียนแบบท่าน พิจารณาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาให้มาก ๆ ในคราวใดที่จิตใจเห็นว่าเป็นก้อนทองก็นึกว่าไม่ใช่ ยังไม่เห็นด้วยตนเอง แต่พระพุทธ

เจ้าท่านว่าไม่ใช่ เราเชื่อพระพุทธเจ้า ในเวลาไหนที่เราจะโกรธ เราก็โกรธก้อนขันธบั๋ญจก คือหมวด ๕ แห่งขันธ์ หมวด ๕ แห่งขันธ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าผ่องแผ้วแต่ข้างนอก ข้างในไม่สะอาดโดยประการต่าง ๆ โกรธทำไมโกรธของไม่สะอาด จะได้เรื่องอะไร บางคราวมันจะรักจะหวงก็หวงของไม่สะอาดหวงไว้ทำไม บางคราวจะติดก็ติดของไม่สะอาด ติดไว้ทำไม เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ อย่างน้อย ๆ ก็จะได้ผ่อนคลายจิตใจ หรือผ่อนคลายอารมณ์ที่ตึงเครียดในบางคราว เช่นเมื่อประสพอารมณ์ที่ไม่สมประสงค์ แทนที่จะทุกข์มากก็ทุกข์น้อย ถ้าทุกข์น้อยๆ ก็ไม่ทุกข์เลย ได้รับความสบายใจ ได้ชื่อว่าได้พ้นชั่วคราว ได้วิโมกข์ชั่วคราวด้วยประการฉะนี้

ท่านสาธุชนพุทธบริษัทได้ทราบแล้ว ตั้งใจกำหนดพิจารณาตามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ และนำไปเพื่อประพฤติปฏิบัติ ฝึกหัดกายวาจาและจิตใจของตน ก็จะเป็นไปเพื่อผล คือความรู้ธรรมในพระพุทธศาสนา อันเป็นเหตุให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เจริญในพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกทิพาราตรี มีนัยดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้.

อรหันตคุณ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

วิมาลา สงฺขมุตฺตาภา สุทฺธา สนฺตรพาหิรา
ปุณฺณา สุทฺเธหิ ธมฺเมหิ ตาทิสา สมณา มมาติ

บัดนี้ จักได้แสดงศาสธรรมอันเป็นคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อเกื้อกูลการฟัง การศึกษา ส่งเสริมให้เกิดปัญญา อบรมสัมมาปฏิบัติของท่านสาธุชน พอสมควรแก่เวลา วันนี้จักได้แสดงถึงท่านผู้ปฏิบัติได้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว ว่ามีอาการอย่างไร ในข้อนี้เราพึงศึกษาตามทัศนะของผู้นับถือพระพุทธศาสนาในครั้งกระนั้น ซึ่งได้เห็นพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้าแล้วว่า เขามีความเลื่อมใสอย่างไร ในวันนี้ จักได้แสดงตามความคิดเห็นของนางจูฬสุภัททาธิดาของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เมืองสาวัตถี เพื่อจะได้รู้ว่าผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เห็นพระพุทธเจ้าและได้เห็นพระอรหันตสาวกแล้ว เขามีความเลื่อมใสมีความรู้สึก และเขาสรรเสริญว่าอย่างไร ผู้ที่กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าซึ่งจะได้อ้างกล่าวในพระธรรมเทศนานี้ คือนางจูฬสุภัททา นั้น ก็ยังเป็นปุถุชนธรรดาอย่างเรา ๆ ซึ่งนั่งฟังพระธรรมเทศนาอยู่บัดนี้เช่นเดียวกัน ไม่เหมือนกับนางวิสาขา นางวิสาขามหาอุบาสิกนั้น เป็นอริยสาวิกาโสดาบัน แต่นางจูฬสุภัททาไม่ได้เป็น

อริยสาวิกาโสดาบัน เป็นกัลยาณปุถุชน คือผู้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง เพราะความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ นางจูฬสุภัททา สรรเสริญพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับทั้งพระอรหันตสาวกกว่า เป็นผู้ปราศจากมลทิน บริสุทธิ์ทั้งภายในภายนอกเต็มบริบูรณ์ด้วยธรรมอันบริสุทธิ์

มีเรื่องเล่าว่า ในสมัยเมื่อท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐียังเด็ก ๆ มีเพื่อนอยู่คนหนึ่ง ชื่อว่าอุคคะ ชาวอุคครนคร ศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนเดียวกัน ร่วมอาจารย์กัน สนิทสนมกันมากจึงทำกติกาสัญญากันไว้ว่า ในเราทั้งสองคนนี้ ถ้าฝ่ายหนึ่งมีลูกเป็นผู้ชาย ฝ่ายหนึ่งมีลูกเป็นผู้หญิง เมื่อฝ่ายที่มีลูกเป็นผู้ชายขอลูกสาวให้ลูกชายของตน อีกฝ่ายหนึ่งต้องยอมให้ เมื่อศึกษาเล่าเรียนสำเร็จแล้วต่างก็จากห่างไกลกัน อุคคเศรษฐี อนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้รับตำแหน่งเป็นเศรษฐี อนาถ-บิณฑิกเศรษฐีก็เป็นเศรษฐีอยู่ในกรุงสาวัตถี อุคคเศรษฐีก็เป็นเศรษฐีอยู่ในอุคคนคร ครั้งหนึ่งอุคคเศรษฐีมาค้าขายถึงกรุงสาวัตถี และมาขอพักบ้านอนาถบิณฑิกเศรษฐี อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ทราบก็ให้ที่พักและบอกให้ลูกสาวคือนางจูฬสุภัททา ปฏิบัติอุคคเศรษฐีเหมือนกับบิดาของตน โดยบอกว่าท่านผู้นี้เป็นเพื่อนของพ่อรักกันมาก นางจูฬสุภัททาก็ปฏิบัติอุคคเศรษฐีเป็นอย่างดี มีกิริยามารยาทเรียบร้อย สงบเสงี่ยมสง่างาม ให้ความสุขสำราญแก่อุคคเศรษฐีเหมือนกับลูกสาวของตน อุคคเศรษฐีจึงเข้าไปหาอนาถบิณฑิกเศรษฐี บอกว่า เราลืมเสียแล้วหรือที่ได้นัดหมายกันไว้ว่า ในเราทั้งสองคนถ้าผู้ใดมีลูกเป็นหญิง อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกเป็นชาย ฝ่ายที่มีลูกเป็นชายขอลูกสาวให้ลูกชายของตน

ต้องให้ อนาถบิ่นฑิกเศรษฐีได้ทราบแล้วก็ไม่ขัดข้องรับรองตามกติกา แต่เพราะอุคคเศรษฐีเป็นมิจฉาทิฏฐิคือนับถือลัทธิอื่น อนาถบิ่นฑิก-เศรษฐีมีความเคารพนับถือในพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาก จึงกราบทูลความข้อนี้แด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อทรงทราบ ในเรื่องเล่าว่าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอุปนิสัยของเศรษฐีว่าจะได้กลับมานับถือพระพุทธศาสา จึงไม่ได้ทรงขัดข้องแต่ประการใด ในที่สุด อนาถ-บิณฑิกเศรษฐี ก็ส่งนางจูฬสุภัททาไปยังสกุลของอุคคเศรษฐี เพื่อเป็นภริยาแห่งลูกของอุคคเศรษฐีในอุคคนคร เมื่อไปถึงชาวบ้านชาวเมืองต้อนรับเป็นการใหญ่ นางก็นั่งในรถเปิดประทุนโบกมือให้ชาวเมืองชาวเมืองอุคคระแสดงความยินดีต้อนรับเป็นการโกลาหล เมื่อเรียบร้อยแล้ว ทางบ้านอุคคเศรษฐีก็บำเพ็ญกุศลตามลัทธิศาสนาของตน คืออาราธนาชีเปลือยไปรับอาหารที่บ้านของตน นักบวชที่เรียกว่าชีเปลือยก็คือว่าไม่นุ่งผ้า ไม่ใช้ผ้าอะไรเลย ถือว่าของทั้งหลายเป็นอนัตตา ใช่ตัวตน อุคคเศรษฐีนับถือลัทธินี้ จึงได้ทำบุญและเชิญนักบวชชีเปลือยนั้น ไปรับอาหารที่บ้านของตน เมื่ออเจลกชีเปลือยไปพร้อมแล้วก็ให้คนไปบอกลูกสะใภ้ให้มาไหว้สมณะของตน นางจูฬสุภัททาเตรียมตัวออกมา พอเห็นพระคุณเจ้านั่งตัวล่อนจ้อนก็เกิดความละอายถอยกลับไม่ยอมไหว้ อุคคเศรษฐีก็โกรธบังคับนางเท่าไรนางก็ไม่ยอมออกจากห้อง แต่นางไปบอกกับมารดาของสามีว่าที่ไม่ออกไปนั้นเพราะมีความละอาย เพราะสมณะของตนนั้นเรียบร้อยไม่เปลือยกายเหมือนสมณะนี้ อุคคเศรษฐีได้ทราบจึงถามว่า สมณะของเธอดีอย่างไร จึงกล่าวยกย่องสรรเสริญยิ่งนัก สมณะของเธอมีศีลมีความประพฤติอย่างไร นาง

จูฬสุภัททาก็แสดงพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกด้วยประการต่าง ๆ ในคาถาหนึ่งนางกล่าวตามภาษิตซึ่งได้นิกขิตไว้ในเบื้องต้นนั้นว่า

วิมลา สงฺขมุตฺตาภา สุทฺธา สนฺตรพาหิรา
ปุณฺณา สุทฺเธหิ ธมฺเมหิ ตาทิสา สมณา มม

แปลว่าสมณะทั้งหลายในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ปราศจากมลทิน บริสุทธิ์ทั้งภายในและภายนอก ผุดผ่องดังสังข์และแก้วมุกดา เต็มเปี่ยมด้วยธรรมอันบริสุทธิ์ พระสมณะทั้งหลายของดิฉันเป็นเช่นนั้นดังนี้

อุคคเศรษฐีจึงบอกว่า เธอสามารถจะแสดงพระสมณะของเธอนั้นให้พวกเราเห็นได้หรือไม่ นางจูฬสุภัททารับรองและตระเตรียมภัตตาหาร เพื่อจะถวายพระสงฆ์ มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุข เมื่อได้เตรียมภัตตาหารเสร็จแล้ว นางได้หันหน้าไปทางพระเชตวันบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียนระลึกถึงพระรัตนตรัย เสี่ยงพวงมาลัย ๗ พวงขว้างไปทางทิศนั้น พวงมาลัยนั้นก็ไปคล้องเป็นเพดานที่พระพุทธเจ้าประทับแสดงพระธรรมเทศนาอยู่ พระพุทธเจ้าทรงทราบคำอาราธนาของนางด้วยพระญาณ เมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบ อนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าเพื่อภัตตกิจในวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้ารับสั่งว่าพระองค์ท่านรับนิมนต์ของนางจูฬสุภัททาแล้ว รับของอนาถบิณฑิกเศรษฐีไม่ได้ อนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลว่า นางจูฬสุภัททาอยู่ไกลไม่ใช่หรือทำไมจึงมานิมนต์ได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนดีเป็นสัตบุรุษนั้น อยู่ไกลก็เหมือนอยู่ใกล้ ได้ตรัสพระพุทธภาษิตว่า

ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ หิมวนฺโตม ปพฺพโต สัตบุรุษปรากฏได้ในที่ไกล เหมือนภูเขาหิมพานต์เห็นได้ในที่ไกล อสนฺเตตถ น ทิสฺสนฺติ ส่วนอสัตบุรุษคือคนชั่ว ไม่ปรากฏแม้ในที่นี้ รตฺตึ ขิตฺตา ยถา สรา เหมือนลูกศรที่ยิงไปในกลางคืนฉะนั้น

ด้วยอานุภาพของพระอินทร์ ดลบันดาลให้พระพุทธเจ้าเสด็จด้วยเรือนยอด พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปโดยเร็วพลัน อุคคเศรษฐีพร้อมด้วยบริวาร ลูกชาย ภรรยา ชะเง้อคอยสักครู่หนึ่งพระพุทธเจ้าก็เสด็จถึงทั้งหมดก็ตะลึง มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าทั้งพระอริยสาวก ๕๐๐ องค์ จึงได้อังคาสพระภิกษุสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข และมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

เนื้อความที่มีมาในอรรถกถาธรรมบท บางอย่างก็ออกจะสุดวิสัยที่จะเชื่อได้ บางอย่างก็เกี่ยวข้องไปถึงเทวดาคือพระอินทร์ แต่จะอย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวกนั้นเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ปราศ-จากมลทิน เต็มเปี่ยมด้วยความดี ดังที่นางจูฬสุภัททาสรรเสริญแล้วนั้น นางจูฬสุภัททานั้นก็คือปุถุชนอย่างเรา ๆ สรรเสริญพระพุทธเจ้ากับพระอรหันตสาวกอย่างนี้ อันที่จริงนางจูฬสุภัททานั้นก็เพียงเห็นกิริยามารยาทเรียบร้อย ณ ภายนอก คงไม่เห็นภายใน แต่เพราะได้เห็นกิริยา พระกาย พระวาจา ของพระพุทธเจ้า และกายวาจาของพระ-สาวกสงบเรียบร้อยน่าเลื่อมใส จึงก้าวความคาดคะเนว่า แม้ภายในของสมณาในพระพุทธศาสนาก็บริสุทธิ์สะอาดปราศจากมลทิน และท่านเห็นในทางที่ตรงที่จริงที่ถูกทั้งนั้นไม่แน่ ถ้าปัจจุบันเรา ๆ นั้นไม่แน่ พระที่เรียบร้อย แต่ดูหมอไม่เป็น ไม่รดน้ำมนต์ สาธุชนก็นับถือไม่เต็มใจ ถ้า

ไปที่ไหนแม้จะไม่เรียบร้อยแต่ว่าท่านศักดิ์สิทธิ์ เจ็บโน่นเจ็บนี่ ท่านทำให้หายเจ็บหายป่วย ก็มีความเลื่อมใส แต่นางจูฬสุภัททาหาเป็นเช่นนั้นไม่ พิจารณาดูพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับทั้งพระอรหันตสาวก ว่าเป็นผู้ปราศจากมลทิน บริสุทธิ์ทั้งภายในภายนอก เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ด้วยธรรมะอันบริสุทธิ์ ในภาษิตของนางจูฬสุภัททานี้ สรรเสริญพระสัมมา-สัมพุทธเจ้ากับพระอรหันตสาวกว่า มีคุณสมบัติ ๓ ประการ มิใช่เพียงแต่ ๓ ประการเท่านี้ นางจูฬสุภัททาสรรเสริญไว้มาก แต่ยกมาแสดงเพียงคาถาเดียวเท่านั้น คือ

๑. วิมลา ปราศจากมลทิน

๒. สุทฺธา บริสุทธิ์ทั้งภายในภายนอก คือทั้งกาย วาจา และใจ

๓. ปุณฺณา เต็มด้วยธรรมอันบริสุทธิ์

รวมเป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก ซึ่ง-นางจูฬสุภัททาสรรเสริญเป็น ๓ ปราการ ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๑ ที่ว่า วิมาลา ปราศจากมลทินนั้น ก็คือปราศจากกิเลส กิเลสทุกอย่างเป็นมลทินทั้งนั้น ไม่ว่าตัวไหน โลภ โกรธ หลง อิจฉา ริษยา แก่งแย่งแข่งดี ล้วนเป็นมลทินทั้งนั้น แต่เพื่อให้ผู้ปฏิบัติกำหนดพิจารณาจำไว้สังเกตที่ใจ ตามแบบท่านวางกิเลสที่เป็นมลทินไว้เป็น ๙ ประการ เรียกว่ามลทิน ๙ ในหนังสือนวโกวาทแบบเรียนของภิกษุสามเณร นักธรรมชั้นตรีมีในหมวด ๙ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรจนา คือทรงรวบรวมจากพระบาลี อรรถกถา มลทิน ๙ นั้นผูกเป็นภาษาบาลีว่า

โกโธ มกฺโข จ อิสฺสา จ มายา มจฺฉริยมฺปี จ
สาเถยฺยมุสา ปาปิจฺฉา มิจฺฉาทิฏฺฐิ จิเม นว

แปลว่ามลทิน ๙ เหล่านี้ คือ โกธะความโกรธ มักขะ ลบหลู่คุณท่าน อิสสาริษยา มารยาเจ้าเล่ห์ มัจฉริยะตระหนี่เหนียวแน่น สาเถยยะมักอวด มุสาพูดปด ปาปิจฉา ปรารถนาเป็นบาป คือปรารถนาลามก มิจฉาทิฏฐิ เห็นผิด นี้เป็นมลทิน ที่ท่านกล่าวไว้ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แต่เราพึงทราบว่ากิเลสทุก ๆ อย่างเป็นมลทินทั้งนั้น บางแห่งท่านเรียกว่า รชะ ซึ่งเราแปลว่าธุลี หรือแปลว่าละอองฝุ่น เป็นฝุ่นเป็นละออง ราคะก็เป็นฝุ่นเป็นละออง โทสะก็เป็นฝุ่นเป็นละออง โมหะก็เป็นฝุ่นเป็นละออง

ในมลทิน ๙ ประการ ที่ท่านแจกไว้เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้สังเกตรู้ว่า บัดนี้มลทินของเราหมดแล้วหรือยัง ถ้าหมดแล้ว เราก็ชื่อว่า วิมลา ปราศจากมลทิน เพราะฉะนั้นถ้าใครเชื่อว่าวิมลา ผู้ชายว่าคุณวิมล ผู้หญิงว่าคุณวิมลา ก็ต้องนึกว่า ที่ท่านตั้งชื่อให้อย่างนี้เป็นเครื่องเตือนใจให้เราปราศจากมลทิน ๙ ประการนี้ ทั้ง ๙ ประการนี้เห็นได้ง่าย ๆ โกธะความโกรธก็เป็นมลทินแห่งใจ ทำใจให้เศร้าหมองเกิดขึ้นแล้วทำใจให้ร้อนไม่ปกติ มักขะ ลบหลู่คุณท่านก็เป็นมลทิน คนที่ลบหลู่บุญคุณเท่านั้น ใช้ไม่ได้ ไม่รู้จักคุณคนจัดเป็นคนอกตัญญู ก็เป็นมลทิน ริษยาเห็นเขาได้ดีก็ทนอยู่ไม่ได้ ก็เป็นมลทิน เพราะใจไม่สบาย ใจไม่สะอาด มายาเจ้าเล่ห์ หรือเจ้ามารยา ก็เป็นมลทิน เพราะคอยสอนใจให้ทำเล่ห์ทำเหลี่ยม ไม่ตรงตามความเป็นจริงทำให้คนอื่นเข้าใจผิด มัจฉริยะ ความตระหนี่ก็เป็นมลทิน ทำใจให้อึดอัดติดขัดไม่ปลอด

โปร่งแจ่มใสคอยหวงแหนอยู่เสมอ มักอวด หรือที่ว่าอวดดี ดีมีอวดก็ใช้ไม่ได้ ดีไม่มียิ่งอวดก็ยิ่งไปกันใหญ่ เพราะฉะนั้นพระภิกษุพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนานั้น แม้ท่านเป็นพระอรหันต์แล้วใครไปถามว่าท่านเป็นพระอรหันต์หรือ ท่านไม่ตอบตรง ๆ ท่านจะตอบว่าให้รู้เอาเอง นางจูฬสุภัททาก็รู้เอาเอง พระอรหันต์ไม่ได้บอกว่าท่านเป็นอย่างนั้น ๆ แต่นางจูฬสุททารู้เอาเอง มีท่านผู้ใหญ่ผู้หนึ่งท่านเล่าว่าเมื่อท่านยังสาว ๆ ได้เคยนำอาหารถวายสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เขียว) วัดราชาธิวาสวิหาร คือขนมจีน เป็นของที่ท่านโปรด เมื่อประเคนเสร็จแล้วท่านฉัน และท่านภาวนาไปพลางว่า สุกกินได้ดิบกินดี สุกสองทีกินอร่อย ว่าเรื่อยไป ท่านฉันเรื่อยไป พอฉันเสร็จแล้ว กราบเรียนถามท่านว่า สมเด็จเป็นพระโสดาบันหรือเจ้าคะ ท่านตอบว่าเปล่าจ๊ะฉันไม่ได้เป็น ถ้าอย่างนั้นสมเด็จเป็นพระสกทาคามีหรือเจ้าคะ เปล่าจ๊ะฉันไม่ได้เป็น ถ้าเช่นนั้นสมเด็จก็เป็นพระอนาคามีสิเจ้าคะ ท่านไม่ตอบ ท่านผู้นี้ จึงสันนิษฐานว่า สมเด็จพุฒาจารย์ (เขียว) นั้นเป็นพระอนาคามี เพราะท่านไม่ตอบ อันที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น หรืออาจจะใช่ก็ได้ แต่ที่แน่นอนนั้นคือ ถามเซ้าซี้ท่านมาก ท่านเหนื่อยท่านคงหยุดไปเอง เพราะฉะนั้นสันนิษฐานไม่ได้ นางจูฬสุภัททาไม่ได้สันนิฐานว่า พระอรหันต์เป็นอย่างนั้น ๆ แต่นางจูฬสุภัททาเห็นด้วยตาของตนแล้วซึมซาบด้วยใจของตน เกิดความเลื่อมใส พูดออกมาด้วยความเลื่อมใสในใจของตน เชื่อได้ปฏิบัติตามได้พึ่งได้ มุสาพูดปดก็รู้กันอยู่ง่าย ๆ แล้วว่าเป็นมลทิน ทำใจให้เศร้าหมอง เพราะคนพูดมุสานั้นพูดเปล่าไม่ได้จะต้องคิด ไม่คิดก็มุสาไม่เก่ง ต้องคิดปด

เพราะฉะนั้น อาการที่คิด จะทำให้ผิดจากความจริงนั้น จิตใจก็เป็นมลทิน ปาปิจฉาปรารถนาที่เป็นบาป อยากได้ของที่เป็นบาป ท่านแปลว่าปรารถนาลามก ลามก แปลออกจากศัพท์ว่า ปะปา ปรารถนาลามกนั้นปรารถนาอย่างไร คือปรารถนาในทางชั่ว ปรารถนาให้ได้มาในทางที่ชั่วในทางที่ไม่ดี ในทางที่เป็นบาปเป็นอกุศล ต้องการให้ได้ทรัพย์ก็ให้ได้มาในชนิดที่ไม่ดี หรือทั้งดีทั้งไม่ดีก็ให้ได้มา อย่างนี้เรียกว่าปรารถนาเป็นบาป มิจฉาทิฏฐิเห็นผิด เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่วหรือทำชั่วกลับได้ดี ทำดีกลับได้ชั่ว ๙ ประการนี้ เป็นมลทินเห็นได้ง่าย พูดง่ายพึ่งยาก พูดง่ายก็เพราะเหตุแบบมีที่พูดนี้ก็พูดไปตามแบบเพราะมีแบบท่านเขียนไว้ พระบาลีก็มี ที่เขียนภาษาไทยก็มี เพราะฉนั้นพูดได้คล่อง พูดง่ายแต่พึ่งยาก แม้แต่เพียงตัวต้น โกโธความโกรธตัวเดียวเท่านั้นก็ลำบากมิใช่น้อย ในการที่เราจะห้ามใจไม่ให้เกิดโกรธ เพราะฉะนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงกล่าวว่า กิเลส ๙ ตัวนี้ เป็นมลทิน พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวกเป็นวิมลา ปราศจากมลทิน ๙ ประการ ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๒ บริสุทธิ์ทั้งภายในภายนอก สะอาดใจ เป็นบริสุทธิ์ภายใน นางจูฬสุภัททาสรรเสริญไว้ในตอนต้น ภาษิตที่ยกขึ้นเป็นนิเขปบทนั้นคือสรรเสริญว่า **กายกมฺมํ สุจิ เตสํ** กายกรรมของพระพุทธเจ้าและของพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้นสะอาด **วจีกมฺมํ อนาวิลํ** วจีกรรมคือคำพูดไม่ขุ่นมัว **มโนกมฺมํ สุวิสุทฺธํ** มโนกรรมบริสุทธิ์อย่างยิ่งดังนี้นี้เป็นคำสรรเสริญของนางจูฬสุภัททา แสดงว่าพระพุทธเจ้าและพระ-อรหันต์สาวก เป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งภายในภายนอก คือ กาย วาจา และ

ใจบริสุทธิ์ คนธรรมดานั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๔ ประเภท คือ อุตฺตาโน อุตฺตาโนภาโส คนตื้นเงาก็ตื้น หมายความว่า กาย วาจา ก็ไม่งาม ใจก็ไม่งาม คนอื่นเห็นได้ว่าไม่บริสุทธิ์ อุตฺตาโน คมฺภีโร ภาโส คนตื้นแต่เงาลึก ข้างนอกไม่น่าเลื่อมใส แต่จิตใจบริสุทธิ์ สะอาด คมฺภีโร อุตฺตาโนภาโส คนลึกแต่เงาตื้น คือดีแต่ข้างนอก ข้างในไม่ค่อยดีนัก ท่าทางเก่งกล้าสามารถ แต่ปราศจากความรู้ ความปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา คมฺภีโร คมฺภีโรภาโส คนลึกเงาก็ลึก นี้หมายความว่าดีทั้งภายนอกและภายใน บริสุทธิ์ทั้งกายวาจาและทั้งใจ นี้เป็นประการที่ ๒

ประการที่ ๓ ปุณฺณา เต็มเปี่ยมด้วยธรรมที่บริสุทธิ์ ในข้อนี้ นางจูฬสุภัททากล่าวว่า พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวกนั้น ในใจของท่านไม่มีอะไรปนเลยมีแต่ธรรมทั้งนั้น มีแต่ธรรมอันบริสุทธิ์ทั้งนั้น ธรรมมีอะไรเป็นธรรมอันบริสุทธิ์ ก็คือธรรมส่วนดีส่วนชอบส่วนบริสุทธิ์ รวมความว่า คำสอนในพระพุทธศาสนาที่สอนให้ปฏิบัติตามแล้ว เป็นสุทธิธรรม คือเป็นธรรมที่บริสุทธิ์ทั้งนั้น หิริ โอตตัปปะก็บริสุทธิ์ สติสัมปชัญญาก็บริสุทธิ์ กตัญญูกตเวทีก็บริสุทธิ์ ศีลก็บริสุทธิ์ สมาธิก็บริสุทธิ์ ปัญญาก็บริสุทธิ์ คือหมายความว่าคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น เป็นสุทธิธรรม คือธรรมที่บริสุทธิ์ นางจูฬสุภัททาจึงกล่าวว่า พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวกนั้นท่านเต็มด้วยธรรมไม่มีโทษ คนที่เรียกว่าไม่บริสุทธิ์นั้น แม้จะมีธรรมก็เพียงครึ่งเดียว เรียกว่ามีโลกครึ่งหนึ่ง มีธรรรมครึ่งหนึ่ง ในเวลาที่จะคุยธรรมะก็เอาธรรมะออกใช้ ในเวลาที่จะพูดเรื่องโลกก็เอาโลกออกใช้ ในเวลาที่จะพูดการเมืองก็เอาเรื่องการ-

เมืองออกใช้ ในเวลาที่จะทำธัมมสากัจฉาสนทนาธรรม ก็เอาธรรมออกใช้ หมายความว่า คนที่ยังไม่บริสุทธิ์ คือคนอย่างเรา ๆ นั้น แบ่งห้องแห่งใจไว้เป็น ๒ ห้อง ใส่ธรรมไว้ครึ่งหนึ่งใส่โลกไว้ครึ่งหนึ่ง แต่ห้องแห่งหทัยของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวกนั้น ไม่มีโลกไม่มีโลกิยะมีแต่ธรรมะล้วน ๆ เพราะ **อธมฺโม นิรยํ เนติ** อธรรมนำไปสู่นิรยะ สถานที่ ๆ ไร้ความเจริญ **ธมฺโม ปาเปติ สุคตึ** ธรรมะย่อมยังบุคคลผู้ปฏิบัติให้ถึงสุคติ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าก็ดีพระอรหันต์สาวกก็ดีจึงเต็มเปี่ยมด้วยธรรม เป็น **ธมฺมชีวี** เป็นอยู่ด้วยธรรม จะถามในข้อไหนท่านบอกได้ทั้งหมด ไม่ใช่บอกไม่ได้ และมีตั้งแต่ชั้นต่ำ ๆ ขึ้นไปจนถึงชั้นสูงสุด

ครั้งหนึ่ง มีผู้เข้าไปกราบทูลถามว่า พระพุทธเจ้าคงทราบเรื่องดี ๆ ทั้งนั้น เรื่องความเสื่อมคงไม่ทรงทราบ พระพุทธเจ้ารับสั่งว่าพระองค์ทรงทราบทั้งความเสื่อมทั้งความเจริญ ทั้งดีทั้งชั่ว และทรงแสดงความเสื่อมว่า **อุสฺสูรเสยฺยํ** นอนสาย **อาลสฺยํ** เกรียจคร้าน **จณฺฑิกํ** ดุร้าย **ฑีฆโสตฺถิยํ** นอนนาน หลับนาน **เอตํ พฺราหฺมณ เสวสฺสุ อนตฺถํ เต ภวิสฺสติ** ดูก่อนพราหมณ์ เธอจงเสพกิจเหล่านั้นดูเถิด ความเสื่อมความฉิบหายก็จะมีแก่เธอ ดังนี้ พราหมณ์ผู้นั้นยอมพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าทรงทราบ ทั้งส่วนดีทั้งส่วนชั่ว แต่ไม่ทรงเก็บชั่ว เก็บแต่ความดีไว้ ในพระหฤทัยของพระพุทธเจ้า และในใจของพระอรหันต์สาวก จึงเต็มด้วยธรรมะอันทำความบริสุทธิ์แห่งใจด้วยประการฉะนี้

สาธุชนพุทธบริษัทได้ทราบภาษิตของนางจูฬสุภัททากล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวก ดังพรรณนามา แม้จะเป็นสุภาษิตของปุถุชนอย่างเรา ๆ แต่แสดงความรู้สึกต่อพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ต่อผู้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องเตือนใจว่าการปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา ด้วยความมุ่งหมายก็เพื่อจะให้จิตใจปราศจากมลทิน เพื่อจะให้กาย วาจา ใจ บริสุทธิ์ สะอาด เพื่อจะให้จิตใจเต็มด้วยธรรม รู้อย่างนี้แล้วตั้งใจปฏิบัติฝึกหัดกายวาจาใจของตน ก็จะเป็นไปเพื่อวุฒิสิริ สวัสดิ์พิพัฒนมงคล เจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกทิพาราตรี มีนัยดังบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้.

กำหนดรู้ขันธ์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปญฺจกฺขนฺเธ ปริญฺญาย สตฺตสทฺธมฺมโคจรา

สตฺตรตนสมฺปนฺนา ตสฺมึ อปรปจฺจยาติ.

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรม คือคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา อันเรียกว่าพระพุทธศาสนา เพื่อเกื้อกูลการพึ่ง อบรมสัมมาปฏิบัติของท่านสาธุชนเป็นลำดับไป

พระธรรมเทศนาที่แสดงนี้ ได้เรียงหัวข้อย่อ ๆ พิมพ์แจกท่านสาธุชน เพื่อให้กำหนดจดจำได้ จะได้เป็นเครื่องมือในการศึกษาปฏิบัติตามสมควรแก่ความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา

ได้แสดงเรื่องผู้นับถือพระพุทธศาสนา สรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อวันพระที่แล้วได้แสดงเรื่องนางจูฬสุภัททา ก็เป็นกัลยาณปุถุชนอย่างเรา เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ยังไม่ได้บรรลุมรรคผล แต่เป็นผู้รู้ว่าพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีอาการอย่างไร ที่นางจูฬภัททากล่าวนั้นก็ตรงตามนัยที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสสอนไว้

วันนี้จักได้แสดงพระพุทธดำรัส ที่ตรัสคุณลักษณะของพระอรหันตสาวกในพระพุทธศาสนา ข้อที่ตรัสไว้มีเป็นอันมากหลายข้อ

ด้วยกัน ในพระธรรมเทศนานี้ ยกขึ้นแสดงเพียงคาถาเดียว คือ ๔ บาท ๒ บรรทัด เป็นพระพุทธภาษิตตรัสตามเนื้อความที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า

ปญฺจกฺขนฺเธ ปริญฺญาย สตฺตสทฺธมฺมโคจรา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา ตสฺมึ อปรปจฺจยา

แปลเนื้อความว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย กำหนดรู้ขันธ์ ๕ ทั้งหลายแล้ว มีสัทธรรม ๗ เป็นอารมณ์ สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ ท่านจึงไม่ต้องมีคนอื่นเป็นปัจจัยในการประพฤติพรหมจรรย์นั้นดังนี้

โดยหลักพระพุทธภาษิตนี้ แสดงคุณลักษณะของพระอรหันต์ว่า

๑. กำหนดรู้ขันธ์ ๕
๒. มีสัทธรรม ๗ เป็นอารมณ์
๓. สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ

รวมเป็น ๓ ประการ ท่านผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติดังนี้ ไม่ต้องมีใครชักชวนในการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ในการประพฤติพรหมจรรย์ตามเสด็จพระบรมศาสดา อย่างเรา ๆ นี้ยังต้องมีการชักชวน ต้องมีผู้อื่นชักชวน แม้ไม่ใช่คนชักชวน ก็มีเครื่องสักการะที่สวยที่งาม ชักชวนน้อมใจเรียกว่า สสังขาริก คือมีผู้ปรุง แม้ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา โดยมากก็เป็นสสังขาริก คือถูกชักชวนชักชวนให้บวชโดยเฉพาะก็คือพ่อแม่ชักชวนให้บวช บางท่านจนถึงถูกบังคับให้บวช อย่างนี้เรียกว่าสสังขาริก คือถูกชักชวน อย่างเรา ๆ เหล่าพุทธศาสนิกชนก็เป็นสสังขาริก ไม่ใช่เกิดขึ้นเอง ถูกชักชวนจึง

เกิดศรัทธาเลื่อมใส ชักชวนให้ทำอย่างนั้นชักชวนให้ทำอย่างนี้ ชักชวนให้สร้างโบสถ์สร้างวิหาร ชักชวนให้ไปฟังเทศน์ตามวัดนั้น ๆ หรือต่างว่าไปฟังเทศน์วัดไหน พระท่านเทศน์ดีเทศน์เพราะเข้าใจ ก็ไปติดวัดนั้น นี้ก็เป็นสสังขาริก คือถูกชักชวนเหมือนกัน น่าเสียดาย โดยมากมาในที่ฟังธรรมแล้ว แต่นั่งพูดกันเสียโดยมาก ไม่ได้สนใจเหลียวซ้ายแลขวา เวลาอื่นอยู่เฉยได้ เมื่อพระเทศน์จะต้องสนทนาปราศรัยกันเสีย จะติดกัณฑ์เทศน์ก็ติดเวลาพระท่านเทศน์ ใส่ให้ดังกริก ๆ ให้ดังให้พระได้ยิน ชนิดที่พระท่านเทศน์แหล่ ท่านเทศน์ว่าทะแย หรือไม่ทะแย ถ้าไม่ทะแยก็เลยไป ท่านว่าอย่างนี้ก็หมายความว่า ให้ลงขัน พอลงดัง ๆ ท่านก็เทศน์ต่อไป เทศน์วันพระตามธรรมดาไม่ต้องการอย่างนั้น ต้องการความสงบ ต้องการฟังเทศน์จริง ๆ ฟังให้ได้ความรู้ ให้มีความรู้ปรากฏขึ้นที่ใจ เราจะได้ใช้ความรู้ธรรมะนั้นมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ให้เป็นธรรมชีวิต คือชีวิตที่ได้ประยุกต์ด้วยธรรมะ อย่างนี้แล้วก็เป็นประโยชน์มาวัดฟังธรรมได้บุญ แต่ก็ไม่มาก ได้รับศีลแล้วได้บุญ แต่ก็ยังไม่มาก ได้ฟังธรรมแล้วได้บุญ แต่ก็ได้ไม่มาก ได้ฟังธรรมแล้วด้วย เข้าใจด้วย ปฏิบัติตามด้วย จนได้รสแห่งธรรม จนได้ธรรมปีติ ได้บุญอย่างที่สุด ถูกหลักปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา นี้ว่าไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อท่านประกอบด้วยคุณลักษณะทั้ง ๓ ประการแล้ว ไม่ต้องมีใครบอกท่าน ไม่ต้องมีใครชวนท่าน อย่าว่าแต่พระอรหันต์เลย เพียงพระโสดาบันเท่านั้น ศรัทธาของท่านก็เป็นอจลศรัทธา ไม่ต้องมีใครชักชวนเป็นเองไปเอง นางวิสาขาทำบุญเหลือหลาย สร้างวัดก็สร้าง ไม่ต้อง

มีใครชักชวนท่านเลย นึกขึ้นเองทั้งนั้น ชนิดนึกขึ้นเองเรียกว่า อสังขาริก ไม่ต้องปรุง ไม่ต้องแต่ง ไม่มีใครช่วยปรุง ช่วยแต่ง

เพราะฉะนั้น ควรทราบคุณลักษณะของพระอรหันต์ ๓ ประการนั้นเป็นลำดับไป แต่การเทศน์การพูดถึงลักษณะของพระอรหันต์นั้นก็เรียกว่าพูดความก่อนเกิด หรือพูดถึงสถานที่ไม่เคยไป เพราะฉะนั้นผู้พูดก็ตาม ผู้ฟังก็ตาม มีหน้าที่ที่จะต้องไตร่ตรองพิจารณาตามไปด้วยถ้าไม่ถูกไม่ตรง ก็แก้ไขให้ถูกให้ตรงตามที่เข้าใจว่าจะเป็นจริง จะถูกจะตรงอย่างนั้น พูดธรรมะชั้นสูงก็เหมือนกับอ่านแผนที่ คนที่ชำนาญมากก็อ่านถูกมาก คนที่ชำนาญไม่มากนัก ก็อ่านถูกบ้างผิดบ้าง นี้เป็นของธรรมดา

ข้อ ๑ พระอรหันต์ทั้งหลายกำหนดรู้เบญจขันธ์ หรือถ้าจะแปลตามคำศัพท์ว่า รู้รอบซึ่งเบญจขันธ์ เราแปลเป็นภาษาไทยว่ากำหนดรู้ขันธ์ ๕ ก็คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่ต้องอธิบาย เมื่อรวมเข้าแล้วเป็นตัวคนหนึ่ง ๆ สมมติว่าเป็นคนเป็นสัตว์ เป็นตัวเป็นตนเป็นเราเป็นเขา เมื่อแยกออกแล้วเป็น ๕ กอง รูปกองหนึ่ง เวทนากองหนึ่ง สัญญากองหนึ่ง สังขารกองหนึ่ง วิญญาณกองหนึ่ง ๕ กองนี้รวมกันเข้าเป็นสัตว์เป็นคน เป็นตัวตนเป็นเราเป็นเขา เมื่อเป็นสัตว์เป็นคนเป็นตัวเป็นตนเป็นเราเป็นเขาแล้ว ก็เป็นที่อาศัยของอุปาทานความยึดถือ เพราะฉะนั้น ทุกคน จึงต้องถือว่า เอตํ มม นั่นของเรา เอโสหมสฺมิ เราเป็นนั่น เอโส เม อตฺตา นั่นเป็นตัวตนของเรา นี้เป็นเรื่องของเบญจขันธ์ อธิบายไม่ต้องมาก เบญจขันธ์นี้เป็นที่อยู่ของอุปาทาน ท่านจึงเรียกว่า ปัญจุปาทานักขันธ์ ขันธ์ที่มีอุปาทาน

ขันธ์เฉย ๆ ก็มี แต่ขันธ์เฉย ๆ ไม่มีอุปาทานนั้นมีทีหลัง ขันธ์แรกเกิดมีอุปาทานทั้งนั้น ขันธ์ที่ไม่มีอุปาทานก็ได้แก่ขันธ์พระอรหันต์ ขันธ์เปล่า ขันธ์ว่าง อย่างที่ได้เคยเทศน์มาแล้วว่า เป็นขันธ์เปล่า ๆ เป็นขันธ์ว่าง ๆ ไม่มีอะไร ของท่านเป็นอย่างนี้ ครั้งของเราเต็มหมดเต็มไปด้วยของต่าง ๆ นานา อย่างคำพระบาลีว่า อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย มีอยู่ในกายนี้ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทนฺตา ฟัน ตโจ หนัง มํสํ เนื้อ เหล่านี้เป็นต้น นี้เป็นส่วนวัตถุ คราวนี้เป็นส่วนนาม อีก อหังการ มมังการ ตัณหา อุปาทาน เพราะฉะนั้นท่านจึงว่า มาโน มกฺโข จ โอหิโต เป็นที่หยั่งลงแห่งมานะ และความลบหลู่คุณท่าน ยกเป็นตัวอย่างขึ้น ๒ อย่างคือ เป็นที่อยู่ของกิเลสทั้งนั้น การที่ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าต้องการให้กำหนดรู้ขันธ์ ๕ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ก็ได้ตรัสรู้ที่ขันธ์ ๕ พระองค์ทรงดูขันธ์ ๕ ของพระองค์เอง ธรรมะโดยมากไม่พ้นไปจากขันธ์ ๕ รูปํ อนิจฺจํ เวทนา อนิจฺจา สญฺญา อนิจฺจา สงฺขารา อนิจฺจา วิญฺญาณํ อนิจฺจํ รูปํ อนตฺตา เรื่องขันธ์ ๕ ทั้งนั้น พระพุทธ์เจ้าให้ดูที่ขันธ์ ๕ ถ้าดูไม่ออกก็ติด ดูออกก็พ้นเรา ๆ ดูไม่ออก บางทีดูออกแล้วมันไม่จำ จำแล้วลืมเสียอีก ของพระอรหันต์ท่านดูออกดูจำ จำแล้วของท่านไม่ลืม เมื่อไม่ลืมก็เป็นอันได้เรื่อง คือรู้รอบ ท่านจึงสอนให้กำหนดรู้เป็น ๓ ชั้น ชั้นต้น ๆ ชั้นเรา ๆ นี้เรียกว่า ญาตปริญญา รู้ด้วยเรียนรู้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ พุทธศาสนิกจำได้ว่า รูป คือ ธาตุ ๕ เวทนา คือสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ สัญญา คือจำ จำรูปจำเสียงเป็นต้น สังขารคือปรุง ดีบ้างชั่วบ้าง วิญญาณคือรู้แจ้ง เช่นตาเห็นรูป รู้ว่า

นั้นรูป อย่างนี้เรียกว่า ญาตปริญญา เราๆ ทุกคนได้แล้ว เพราะฉะนั้นควรจะปลื้มใจว่า บัดนี้เราได้ปริญญาตรีแล้ว รู้เพียงเท่านี้ได้ปริญญาตรี จำได้ ท่องได้ เขียนได้ถูกด้วย แต่ถ้าท่านผู้ไม่รู้หนังสือก็ไม่ต้องเขียน แต่จำให้ถูก **รูป อนิจฺจํ เวทนา อนิจฺจา สญฺญา อนิจฺจา สงฺขารา อนิจฺจา** ว่าให้ถูก ทำให้ถูก ตั้งใจว่า นี่เป็นชั้นปริยัติ ชั้นปริยัตินี้รู้เพียงเท่านี้ เรียกว่ารู้จำก็ได้ รู้แต่ว่าธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นรูปขันธ์ ที่เรารู้สึกกับใจว่า บัดนี้เป็นสุข บัดนี้ไม่เป็นสุข บัดนี้มันเฉยๆ เป็นเวทนา ที่เราจำได้ จำรูป จำเสียงหรือจำชื่อคน จำรูปคนได้ เป็นสัญญา ที่เราปรุงนึกปรุงอยู่ในใจ อย่างสมมติว่า ญาติโยมนั่งฟังอยู่อย่างนี้ บัดนี้ และก็นั่งนึกปรุงอยู่ว่า วันนี้เจ้าคุณจะเทศน์นานไหม มีธุระจะรีบกลับ ถ้า ๔ โมงครึ่งไม่จบต้องรีบกลับก่อนละ เพียงนึกอยู่ในใจเฉยๆ อย่างนี้เป็นสังขาร ตาเห็นรูปเกิดความรู้ขึ้น เรียกว่าจักขุวิญญาณ รู้จักรูป หูได้ยินเสียง เกิดความรู้สึกขึ้น เป็นโสตวิญญาณ รู้จักเสียงอย่างนี้เป็นต้น เป็นวิญญาณรู้แล้วเพียงเท่านี้จบปริญญาตรี แต่ต้องจบให้จริง จนถามไม่ติด ลักษณะเช่นนี้เป็นปริยัติ

คราวนี้ถ้าถามว่า ได้ปริญญาตรีแล้ว ทำไมไม่มีประสาธน์ปริญญากันสักที ก็ตอบว่ายังอบรมอยู่ ปริญญาทางโลกเขามีอบรม ๕ เดือน ๖ เดือน ครึ่งปีหรือปีหนึ่ง จึงจะประสาธน์ปริญญา ในพระพุทธศาสนานี้อบรมเรื่อย ยังไม่ประสาธน์ อบรมปริญญาตรียังไม่ให้ประสาธน์ปริญญาบัตรต้องให้อบรมชั้นสอง

ชั้น ๒ ก็ตีรณปริญญา กำหนดรู้ด้วยพิจารณา พิจารณามันเรื่อย มีอะไรมาปรากฏก็พิจารณามันเรื่อย พิจารณาเรื่องขันธ์ เขามายอก็นึกว่าช่าง เขายอขันธ์มิได้ยอเรา เขามาด่ามาตำหนิ พิจารณาว่าช่าง ตำหนิขันธ์มิได้ตำหนิเรา ลำบากยากจนก็พิจารณาว่าช่าง ลำบากยากจนขันธ์มิใช่เรายากจน จะมั่งมีจะสุขจะทุกข์ ตามสมมติของโลก ก็พิจารณารู้เท่าทัน แต่ถ้ากิเลสจะเกิดขึ้น ต้องระวังอย่าให้เกิด เพราะมีโทษ ถ้าเกิดติดขันธ์ขึ้น เสียดายขันธ์ขึ้น ก็ต้องห้ามว่าอย่าติด ติดไม่ได้มันหนัก เฉพาะตัวขันธ์มันหนักพออยู่แล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา** ขันธ์ทั้งหลายเป็นภาระจริง ๆ เป็นภาระหนัก แต่มันหนักก็ให้มันหนักอยู่ที่ขันธ์ อย่าหนักอยู่ที่เรา เราอย่าแบก แต่เป็นธรรมดาอยู่เอง คนชอบแบกขันธ์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า **ภารหาโร จ ปุคฺคโล** แต่บุคคลชอบแบกภาระคือขันธ์ **ภาราทานํ ทุกฺขํ โลเก** แบกภาระไว้เป็นทุกข์ในโลก **ภารนิกฺเขปนํ สุขํ** ปลงภาระเสียได้ คือปลงขันธ์วางขันธ์เสียได้เป็นสุข เพราะฉะนั้นเราพิจารณาเรื่อยไปให้มันแตก พิจารณาให้เฟือง อย่างเรียกกันในภาษาพระ ๆ ว่า ขบธรรมะให้แตก ถ้าขบธรรมะได้แตกจนรู้อย่างนี้แล้ว เป็นตีรณปริญญา กำหนดรู้ด้วยพิจารณา คือรู้ไปด้วยพิจารณาไปด้วย ควบกันไป นี้เรียกว่าปฏิบัติ คือขั้นอบรม

เมื่ออบรมได้ที่แล้ว ไม่ติดในเบญจขันธ์ ไม่อาลัยในขันธ์ ไม่มีความพอใจในขันธ์ ไม่มีสิเนหะในขันธ์ ปล่อยวางเสียได้ เป็น ปหาน-ปริญญา กำหนดรู้ด้วยการละฉันทะ ความพอใจ สิเนหะ ความเยื่อใย

ความติดในขันธ์เสียได้ นี้เป็นชั้นปฏิเวธ ประสาธน์ปริญญากันตอนนี้ พอได้ปฏิเวธก็ประสาธน์ปริญญาได้ปริญญาบัตร

ไม่ยึดถืออย่างไร มีนิทานในธรรมบท พระเถระรูปหนึ่ง ถูกโจรมัดไว้ในป่า ไฟไหม้ป่ามา ท่านจะดึงเชือกคือเถาวัลย์ก็ได้ เป็นอาบัติปาจิตตีย์เท่านั้น ในฐานะพรากภูตคาม แต่ท่านเห็นว่า เราทำบาปเพราะขันธ์นี้ใช้ไม่ได้ เพราะขันธ์ไม่ใช่ของเรา เพราะฉะนั้นท่านไม่ตัดเถาวัลย์ที่โจรพันไว้ เพราะตัดให้มันขาดแล้ว พรากภูตคาม ท่านเป็นอาบัติปาจิตตีย์ ไม่ตัด ไฟลามมาเผาตาย

อีกองค์หนึ่งไปทำกัมมัฏฐานอยู่ในป่า พวกโจรเดินไปพบ พวกโจรเกรงว่า ท่านจะไปในบ้านในเมือง แล้วจะบอกเจ้าหน้าที่ตำรวจให้มาจับ ท่านก็ยืนยันว่า คนอย่างท่านนี้ ไม่พูดในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ในสิ่งที่จะเบียดเบียนตนด้วย เบียดเบียนผู้อื่นด้วย เบียดเบียนทั้งตนทั้งผู้อื่นด้วย โจรไม่เชื่อพยายามจะฆ่า ท่านก็หยิบไม้ที่อยู่ใกล้ ๆ ท่อนไม้ที่ข้างทางเดิน ทุบหน้าแข้งของท่านทั้งสองข้าง กระดูกหักเดินไม่ได้ แล้วท่านถามโจรว่าเชื่อแล้วหรือยัง พวกโจรตาลุกโพลงเชื่อด้วยนับถือเป็นศิษย์ท่านเลิกความเป็นโจรด้วย ดังนี้เป็นตัวอย่าง นี้เป็นชั้นปฏิเวธ

การกำหนดรู้ขันธ์ ให้รู้ตามลำดับคือ รู้จำ รู้คิด รู้จบ รู้จำ ญาตปริญญา เรียนแล้วจำไว้ รู้คิด ตีรณปริญญา รู้จบ ปหานปริญญา ถึงชั้นปหานปริญญาแล้ว ไม่ต้องละไม่ต้องบำเพ็ญอีกต่อไป ได้เรียนจบปริญญาได้ปริญญาบัตรนี้ นี้ประการที่ ๑

เมื่อท่านกำหนดรู้ขันธ์ดังกล่าวมาแล้ว ในใจของท่านไม่ใช่ว่าง ที่เขาว่าว่าง ๆ นั้นหมายเอาว่าว่างจากกิเลส แต่ไม่ว่างจากความดี เต็ม

ไปหมดด้วยความดี เพราะฉะนั้นในใจของท่านมีความดี เรียกว่า สัทธรรมคือธรรมที่ทำให้สงบ ๗ อย่างคือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อ เชื่อกรรมเชื่อผล เชื่อพระพุทธศาสนา-เชื่อพระพุทธเจ้า

๒. หิริ ความละอายแก่ใจในเวลาที่จะทำบาป

๒. โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อผลของบาป

๔. พาหุสัจจะ ศึกษาเล่าเรียนมาก ฟังมาก

๕. วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร คือมีความเพียร

๖. อุปัฏฐิตสติ มีสติมั่นคง

๗. ปัญญา ความรอบรู้

๗ อย่างนี้เรียกว่า สัทธรรม ๗ คือธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมที่ทำให้สงบระงับ พูดทิ้งไว้ไม่อธิบายเพราะเวลาไม่พอ

นอกจากนั้นท่านยังมีรัตนะ ๗ ประการในใจอีกด้วย รัตนะ ๗ ประการนั้นก็คือ โพชฌงค์ ๗ คือ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา

สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สติความระลึกได้ ธัมมวิจยะ ความเลือกเฟ้นธรรม คำว่าเลือกเฟ้นธรรมในที่นี้ มิใช่หมายความว่า ธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมันมีเสียจึงต้องเลือก ไม่ใช่อย่างนั้น คำว่าเลือกเฟ้นธรรมในที่นี้ คือให้เลือกเฟ้นธรรมคือเบญจขันธ์นี้ให้เป็นธรรมให้ได้ ให้ได้ประโยชน์ วิริยะ ความเพียรละชั่วประพฤติดี ปีติ อิ่ม คืออิ่มใจในการปฏิบัติ ปัสสัทธิ คือความสงบระงับกายใจ สมาธิ จิตใจตั้งมั่น อุเบกขา ความวางเฉย ๗ อย่าง

นี้ท่านเรียกว่าโพชฌงค์ ท่านวางหลักไว้ว่า ธรรม ๗ อย่างนี้จะเป็นโพชฌงค์ได้นั้น ต้องปฏิบัติถึงขั้น **วิเวกนิสฺสิตํ** อาศัยวิเวก คือความสงัด **วิราคนิสฺสิตํ** อาศัยความสำรอก คือใจสะอาดขึ้น กิเลสมีแหละแต่ว่ามันน้อยลง สะอาดขึ้น เหมือนดวงจันทร์ถูกเมฆบังแหละ แต่เมฆหมอกบาง **นิโรธนิสฺสิตํ** อาศัยความดับความร้อนใจ ใจที่เคยร้อนเคยพลุ่งพล่านดับความร้อนลงไปได้บ้าง เบาลงไปไม่ร้อนมากนัก **โวสฺสคฺค ปริณามึ** น้อมไปเพื่อสละลง คือยอมเสียสละความชั่ว ยอมใจเสียสละความชั่ว นี้เป็นลักษณะของโพชฌงค์ ถ้าไม่เข้าลักษณะนี้ก็เป็นสติธัมมวิจยะ เป็นวิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา อย่างธรรมดา ถ้าเข้าหลักตามที่กล่าวมานี้ จึงเป็นสัมโพชฌงค์ ก็อธิบายทิ้งไว้อีก

ทำไมตรัสเรียกธรรม ๗ ประการนี้ว่า รัตนะ ข้อนี้ทรงเลียนแก้ว ๗ ประการของพระเจ้าจักรพรรดิ์ โดยอธิบายว่าพระเจ้าจักรพรรดิ์ได้เป็นจักรพรรดิ์ ได้เป็นเจ้าโลกนั้น ต้องมีแก้วสรรพัตนึก ๗ ประการคือ

๑. จักรแก้ว ๆ นี้ถ้าเกิดข้าศึกขึ้นทางทิศใด ตัวไม่ต้องไปหันหน้าไปทางทิศนั้น ขว้างไป จักรไปบั่นคอพวกนั้นหมด ไม่ต้องเสียทหารแม้คนเดียว

๒. ช้างแก้ว ถ้าจำเป็นจะต้องออกศึกจริง ๆ ก็ทรงช้างราชพาหนะไป ช้างนี้ไปในทิศไหนแล้ว ข้าศึกหมอบราบยอมแพ้หมด

๓. ม้าแก้ว ถ้าต้องการไปเร็ว ๆ ต้องขึ้นหลังม้า ลัดนิ้วมือเดียวก็ถึง การงานสำเร็จเร็ว

๔. ดวงแก้วมณี ถ้าต้องการอะไรแล้วยกขึ้นทูนศีรษะอธิษฐานก็จะได้ตามปรารถนา

๕. นางแก้ว ในเวลาร้อน นางแก้วจะช่วยพัดช่วยวีให้เย็น ในเวลาเย็นเข้าใกล้นางแก้วเนื้อก็อุ่น ที่เดือดร้อนกระวนกระวายกระสับกระส่ายก็หายเดือดร้อน

๖. ขุนคลังแก้ว สำหรับหาเงินเก็บเงินไว้ใช้ในราชการ

๗. ขุนพลแก้ว คือยอดทหาร จอมทัพ

ท่านผู้ใดสมบูรณ์ด้วยแก้วสารพัดนึก ๗ ประการนี้แล้ว เป็นเจ้าโลก มีเขตปกครองมีมหาสมุทรสาครทั้ง ๔ เป็นขอบเขตฉันใด พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ฉันนั้น ผู้ใดมีโพชฌงค์ ๗ ประการนี้แล้ว ผู้นั้นก็เป็นผู้จะได้ตรัสรู้ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของสังขารมาร จิตใจไม่ตกอยู่ในอำนาจอุปาทาน เพราะฉะนั้นจึงทรงเปรียบสติด้วยจักรแก้ว มีสติแล้วไม่พลั้งเผลอไม่พลาด ไม่เป็นอันตราย ทรงเปรียบธัมมวิจยะด้วยช้างแก้ว เพราะเลือกเฟ้นธรรมแล้ว ก็เหมือนได้ขึ้นหลังช้างไปไหนได้ตามสบาย ทรงเปรียบวิริยะด้วยม้าแก้ว คนมีความเพียรนั้นทำการสำเร็จเร็วเหมือนม้ามีฝีเท้าเร็ว ทรงเปรียบปีติด้วยดวงแก้วมณี เราอิ่มใจแล้วนึกอะไรได้ตามปรารถนาอย่างที่เรียกว่าเทวดากินของทิพย์ ทรงเปรียบปัสสัทธิด้วยนางแก้ว คือ ทำกาย ใจ ให้สงบระงับ เย็น ไม่เดือดร้อนใจ ทรงเปรียบสมาธิ ด้วยขุนคลังแก้ว เพราะทำใจให้มั่นคงไม่วอกแวกซัดส่าย ทรงเปรียบอุเบกขาด้วยขุนพลแก้ว เพราะแน่วแน่ไม่ถอยหลังในการปฏิบัติ

ท่านผู้ใดกำหนดรู้เบญจขันธ์ด้วยปริญญา ๓ ประการ สมบูรณ์ด้วยสัทธรรม ๗ ประการ และสมบูรณ์ด้วยรัตนะอีก ๗ ประการ ท่านผู้นั้นไม่ต้องมีคนอื่นเป็นปัจจัยในการประพฤติพรหมจรรย์ รู้เอง เป็นเอง ทำได้เอง ไม่ต้องดูตัวอย่างใคร นี้เป็นลักษณะหรือคุณลักษณะของพระอรหันต์ ด้วยประการฉะนี้

ท่านสาธุชนได้ทราบแล้ว กำหนดจดจำนำไปประพฤติปฏิบัติตามก็จะได้รับประโยชน์ โดยสมควรแก่การปฏิบัติ เมื่อถือเป็นแนวทางดำเนินตามปฏิปทาของท่าน อย่างน้อย ๆ ก็เป็นเหตุให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกประการ โดยเทศนาบรรหารดังบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

“ยอดพระเครื่อง”

ยอดพระเครื่องเบญจภคี หรือยอดพระเครื่องซึ่งมีอยู่กัน ๕ ชนิดคือ

๑. พระเครื่องสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆัง ความนิยมอยู่ในอันดับหนึ่ง

๒. พระเครื่องนางพญา ความนิยมอยู่อันดับสอง

๓. พระเครื่องพระรอดมหาวัน ความนิยมอยู่ในอันดับสาม

๔. พระเครื่องทุ่งเศรษฐี ความนิยมอยู่ในอันดับสี่

๕. พระเครื่องผงสุพรรณ ความนิยมอยู่ในอันดับห้า

ถ้าผู้ใดมีพระเครื่องทั้ง ๕ องค์ ดังกล่าวแล้ว ท่านว่าไม่ต้องแสวงหาพระเครื่องที่ไหนมาบูชาอีกแล้ว

๑. สมเด็จวัดระฆัง

เป็นยอดพระเครื่องที่นิยมที่สุดในพระเบญจภาคี

ประวัติสมเด็จ (โต)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) องค์ผู้สร้างสมเด็จนี้ มีฉายานาม

ว่า “พรหมรังสี” เกิดวันที่ ๕ ๆ ๕ พ.ศ. ๒๓๓๑ ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว ได้มาเล่าเรียน พระปริยัติธรรม อยู่ ณ วัด

ระฆัง ฯ มีชื่อเสียงว่า เทศน์ดี มาตั้งแต่ เป็นเณร จนได้รับพระเมตตา จาก สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ อุปสมบทเป็นนาคหลวง ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้เป็นที่โปรด ปรานทั้งรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ตลอดจนรัชกาลที่ ๔ ด้วย

ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง โปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้ท่านเป็นพระราชาคณะ ท่านก็ได้ทูลขอตัว

ครั้นมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรง โปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้ท่านเป็นพระราชาคณะจนได้ สาเหตุก็เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงเป็นทั้งเจ้า (เจ้าฟ้ามงกุฎ พระ-ปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เสด็จเสวยราชย์) และเจ้า แผ่นดิน ท่านจึงขัดพระราชประสงค์อีกต่อไปไม่ได้

ต่อมาอีก ๒ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗ ท่านได้เลื่อนเป็นพระเทพ เทวี และในที่สุดเมื่อ พ.ศ ๒๔๙๐ ท่านก็ได้เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์

ท่านได้มีอายุมาถึง ๗๕ ปี จึงมรณะภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ เป็นรัชสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ (ร.๕ เสวยราชย์ พ.ศ. ๒๔๑๑)

ท่านเป็นพระเถระที่ประพฤติไม่เหมือนพระเถระทั้งหลาย คน ทั้งหลายจึงเห็นว่า "แปลก" ท่านชอบสร้างสิ่งต่าง ๆ ในบวรพุทธ-ศาสนาใหญ่โตเหมือนชื่อท่านเมื่อชื่อ "โต" ซึ่งสร้างหลวงพ่อโต วัด อินทรวิหาร จ. พระนคร วัดทิศตะเพียน จ. อยุธยา วัดไชโย จ. อ่าง ทอง และสร้างที่น่าคิด เช่น พระเจดีย์นอน ที่วัดลครทำ จ. ธนบุรี

ข้าพเจ้าผู้แต่งจะขอกล่าวเฉพาะพระเครื่องวัดระฆัง ฯ อย่าง เดียว และจะไม่ขอกล่าวเรื่องสมเด็จบางขุนพรหม เพราะข้าพเจ้าจะ

ขอเน้นเฉพาะพระชุดเบญจภาคีเท่านั้น (ยอดพระสมเด็จวัดระฆังนั้นมี ๕ พิมพ์เท่านั้น) ผู้เขียนอื่นมักจะเขียนว่า มี ๗๐ พิมพ์กันเสียส่วนมากส่วนที่นิยมเล่นกันจริง ๆ มี ๕ พิมพ์นั้นคือ

๑. พิมพ์ทรงพระประธาน หรือพิมพ์ทรงใหญ่

๒. พิมพ์ทรงเจดีย์

๓. พิมพ์ทรงฐานแซม

๔. พิมพ์ทรงเกศบัวตูม

๕. พิมพ์ทรงสังฆฏิ

๒. พระนางพญา

เป็นยอดพระเครื่องอันดับ ๒ ในชุด "เบญจภาคี" และเป็นพระเครื่องอันดับหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก สถานที่ค้นพบ ที่วัดนางนางพญา จังหวัดพิษณุโลก

นางพญาเข่าโค้ง พระนางพญาเข่าโค้ง เป็นทรงที่บรรดานักนิยมพระนิยมมากที่สุดกว่าทุกทรงของนางพญา เพราะเป็นทรงที่มีคุณค่าทางศิลปสูง ซึ่งประกอบด้วยเส้นลีลาขององค์พระที่อ่อนช้อยงดงาม และมีคุณค่าทางกฤษฎาภินิหาร ในทางเมตตามหานิยมอีกด้วย

๓. พระรอดวัดมหาวัน

เป็นพระเครื่องชั้นยอดอันดับ ๓ ในชุด "เบญจภาคี" และเป็นอันดับ ๑ ของจังหวัดลำพูนและจังหวัดใกล้เคียง เป็นพระเครื่องในชุดเบญจภาคีเพียงชนิดเดียวที่อยู่ในยุคสมัยทราวดี ซึ่งมีอายุกว่าพันปีมาแล้ว

สถานที่พบ พบครั้งแรกที่เจดีย์วัดมหาวัน จังหวัดลำพูน ในรัชกาลที่ ๕ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ตำนานกล่าวกันว่า ฤาษีสุมนนารทเป็นผู้สร้างถวายแก่พระนางจามเทวี เจ้าผู้ครองนครหริภุญชัย (จังหวัดลำพูน) เมื่อปี พ.ศ. ๑๒๐๕

สาเหตุที่เรียก "พระรอด" นั้น มีผู้สันนิษฐานว่าน่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า "นารท" นี้เองคือเรียกเร็ว ๆ เข้าก็เป็น "นารอท" และนาน ๆ เข้าก็เลยเขียนเป็น "นารอด" แล้วก็เรียกสั้น ๆ ว่า "รอด" จนกระทั่งบัดนี้ เพราะคำนี้นี่เองที่ทำให้ผู้อื่นที่ไม่ใช่นักนิยมพระคิดว่า "พระรอด" เป็นพระที่ดีในทางแคล้วคลาดรอดตัวเพียงอย่างเดียว แต่ไม่ดีในทางโภคทรัพย์ เพราะทรัพย์สมบัติจะหลุดรอดไปหมด ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดทีเดียว

๔. ทุ่งเศษรฐี

เป็นยอดพระเครื่องอันดับ ๔ ในชุดเบญจภาคี และจัดเป็นยอดพระเครื่องอันดับ ๑ ของจังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดใกล้เคียง

พระเครื่องกำแพงทุ่งเศรษฐีมีหลายพิมพ์ แต่ที่นิยมที่สุดเป็นพระเครื่องกำแพงทุ่งเศรษฐีที่เรียกว่า ซุ้มกอ, เม็ดขนุน, และพลูจีบ

สถานที่พบ ได้ขุดพบที่กรุเจดีย์จำนวน ๓ องค์ วัดพระธาตุริมฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันตก และที่พระปรางค์กลางทุ่งเศรษฐี ซึ่งอยู่นอกเมืองเก่า จังหวัดกำแพงเพชร

จากหนังสือเสด็จประพาสต้นครั้งที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ทรงพระราชนิพนธ์ถึงตำนานเจดีย์ที่พระธาตุนี้ว่า

"ยังมีกษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีธรรมโศกราช ทรงดำริที่จะบำรุงพุทธศาสนา จึงไปเชิญพระธาตุจากลังกา สร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่แม่น้ำปิง แม่น้ำยม จำนวน ๘๔.๐๐๐ พระเจดีย์ พระฤาษีจึงได้สร้างพระพิมพ์ขึ้นถวายพระศรีธรรมโศกราช เป็นอุปการะ จึงได้บรรจุพระธาตุและพระพิมพ์ไว้ในเจดีย์แต่นั้นมา"

เหตุที่จะพบพระพิมพ์กำแพงเพชรนี้ เมื่อปีระกา เอกศก จุลศักราช ๑๒๑๑ และได้มีผู้อ่านแผ่นศิลาจารึกโบราณที่มีอยู่ในวัดเสร็จได้ความว่า มีพระเจดีย์โบราณบรรจุพระบรมธาตุอยู่บริเวณแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตกตรงหน้าเมืองข้าม จึงได้ค้นคว้ากันขึ้นพบเจดีย์ ๓ องค์ ชำรุดทั้ง ๓ องค์ พระตะก่าขอสร้างรวมเป็นองค์เดียว ทำการจึงได้รื้อเจดีย์และได้พบพระพิมพ์

ข้อความอีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงตำนานพระพิมพ์ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งนายชิต มหาดเล็กวรเดช หลานพระยาประธานนครโรไทย จางวางอุทัยธานี ได้เขียนรายงานทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีความว่า

"ข้าพระพุทธเจ้า นายชิต มหาดเล็กวรเดช หลานพระยาประธานนครโรไทยจางวางเมืองอุทัยธานี เดิมได้รับราชการในกระทรวงมหาดไทย เป็นตำแหน่งนายอำเภออยู่มณฑลนครไชยศรี ข้าพระพุทธเจ้าป่วยเจ็บทุพพลภาพ จึงกราบถวายบังคมลาออกจากหน้าที่ราชการขึ้นมารักษาตัวอยู่บ้านภรรยาที่เมืองกำแพงเพชร ข้าพระพุทธเจ้าได้สืบเสาะหาพระพิมพ์ของโบราณซึ่งมีผู้ขุดค้นได้ในเมืองกำแพงเพชรนี้ได้ไว้

หลายอย่างพร้อมพิมพ์แบบทำพระหนึ่งแบบ ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย

ข้าพระพุทธเจ้าได้สืบถามผู้เฒ่าผู้แก่ถึงตำนานพระพิมพ์เหล่านี้ อันเป็นที่เชื่อถือกันในแขวงเมืองกำแพงเพชรสืบมาก่อน ได้ความว่า พระพิมพ์เมืองกำแพงเพชรนี้ มีมหาชนเป็นอันมากนิยมนับถือฤาชามาช้านานแล้ว มีคุณานิสงฆ์แก่ผู้สักการะบูชาด้วยอเนกประการ"

ตามที่มีผู้ได้พบเห็นแล้วมี ๓ อย่างคือ (๑) พระลีลา (ที่ว่าพระเดิน) อย่างหนึ่ง (๒) พระยืน อย่างหนึ่ง (๓) พระนั่งสมาธิ อย่างหนึ่ง วัตถุที่ทำเป็นองค์ต่างกันเป็น ๔ อย่างคือ ดีบุก (หรือตะกั่ว) อย่างหนึ่ง ว่าน อย่างหนึ่ง เกษร อย่างหนึ่ง ดิน อย่างหนึ่ง พระพิมพ์นี้ ครั้งแรกที่มหาชนจะได้พบเห็น ได้ในเจดีย์วัดพระธาตุฝั่งตะวันตก และการที่สร้างพระพิมพ์ขึ้นนั้น ตามสัญญานิยมว่า ณ กาลครั้งเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ์ปรินิพานแล้ว มีพระบรมกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระยาศรีธรรมโศกราช เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ ทรงมหิทธาเดชานุภาพแผ่ไปทางทิศานุทิศตลอดถึงทวีปลังกา ทรงอนุสรณ์คำนึงในการสถาปนาอุปถัมภกพระพุทธศาสนาเพื่อให้แผ่ไพศาลยิ่งขึ้น จึงเสด็จสู่ลังกาทวีปรวบรวมพระบรมธาตุสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นำมาสร้างเจดีย์บรรจุไว้.

๕. พระผงสุพรรณ

พระผงสุพรรณ เป็นยอดพระเครื่องอันดับ ๕ ในองค์ "เบญจภาคี" และเป็นพระชั้น ๑ ของจังหวัดสุพรรณบุรี

สถานที่พบ พบครั้งแรกที่พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ไปนมัสการพระเจดีย์ยุทธหัตถีที่ดอนเจดีย์ พระยาสุนทรสงคราม ผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งเป็นผู้พบพระเครื่องผงสุพรรณในกรุพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่ดอนเจดีย์ ขณะไปถากถางจัดเตรียมสถานที่รับเสด็จ ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายดังปรากฏเรื่องอยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๓๐ วันที่ ๓ มีนาคม ๒๔๕๖ ดังนี้

"เมื่อเสด็จถึง ทรงสักการะบูชาพระเจดีย์แล้ว พระยาสุนทรสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณ นำสิ่งของโบราณต่าง ๆ ทูลเกล้า ฯ ถวายสิ่งของซึ่งพบที่ดอนเจดีย์ เมื่อฉายดินและแผ้วทางเตรียมรับเสด็จคราวนี้ พบยอดธงชัย เป็นรูปวชิระ ทำด้วยทองสัมฤทธิ์ยอด ๑ อัน ได้ในที่ห่างองค์พระเจดีย์ประมาณ ๒ เส้น มีรอยกระสุนปืน น่าเข้าใจว่าจะเป็นยอดธงชัยพระคชาธารของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จะถูกกระสุนปืนข้าศึกในคราวชนช้างนั้นปลิวไป จึงจมดินอยู่ จึงมาพบเข้าในคราวนี้ เป็นของอันประกอบด้วยศิริมงคล และพ้องด้วยพระบรมนามาภิไธย ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้มาประจวบเวลาเสด็จไปนมัสการถึงพระเจดีย์คราวนี้ เป็นเหตุที่น่าพิศวง คิดไปเหมือนกับเป็นของซึ่งสมเด็จพระนเรศวรตั้งพระราชหฤทัยประทาน ไว้สำหรับพระองค์เป็นสวัสดิมงคลสนองพระราชอุตสาหะ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปครั้งนี้ นอกจากวชิระยอดธงไชยแล้ว มีของที่ดอนเจดีย์อีก ๒ สิ่ง คือ ปืนใหญ่ บอกหนึ่ง เขื่องกว่าปืนหามเล่นหน่อยหนึ่ง

และลูกตุ้มสัมฤทธิ์ มีรอยอักษรรามัญ เหมือนกับเลขสาม เห็นจะเป็นลูกตุ้มสำหรับชั่งของ เช่น ชั่งดินปืน"

นอกจากสิ่งของที่ได้ที่ดอนเจดีย์ พระยาสุนทรสงคราม ได้นำพระเครื่องซึ่งพบในกรุวัดมหาธาตุเมืองสุพรรณ เมื่อจวนเสด็จคราวนี้ เป็นพระพุทธรูปศิลาหล่อ พิมพ์ด้วยโลหะธาตุอย่างหนึ่ง พระพุทธรูปปางมารวิชัย พิมพ์ด้วยดินเผา อย่างหนึ่งคือพระผงสุพรรณอย่างหนึ่ง อย่างละหลายร้อยองค์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ลูกเสือ ทหาร และตำรวจภูธร บรรดาที่ได้โดยเสด็จคราวนี้ทั่วกัน

โดยเหตุที่ได้พบพระผงสุพรรณที่ดอนเจดีย์ด้วย จึงทำให้มีผู้สันนิษฐานว่า เป็นพระที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวร โดยสมเด็จพระวันรัตวัดป่าแก้ว เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการที่สมเด็จพระนเรศวรทรงทำยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราชาแห่งประเทศพม่า แต่บางท่านก็ว่า เป็นพระที่สร้างขึ้นในสมัยเดียวกันกับสร้างพระปรางค์ ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา

ตามหลักฐานจารึกในลานทอง ซึ่งพบอยู่ในกรุที่พระปรางค์ มีความดังนี้

"ศุภมัสดุ ๑๒๖๕ สิทธิกริยะ แสดงบอกให้รู้ว่า มีฤาษีทั้ง ๔ ตน พระฤาษีนิลาไลย์ เป็นประธาน เราจะทำด้วยฤทธิ ทำเครื่องประดิษฐ์มีสุวรรณเป็นต้น คือ บรมกษัตริย์พระยาศรีธรรมโศกราช เป็นรู้มีศรัทธา พระฤาษีทั้ง ๔ ตนจึงพร้อมกันทำส่วนทั้งหลาย พระฤาษีจึงอัญเชิญเทพยดามาช่วยทำพิธีเป็นพระพิมพ์ไว้ สถานหนึ่งดำ สถานหนึ่งแดง ใช้เอาว่านทำเป็นผง ปั้นก้อนพิมพ์ด้วยลายมือของพระมหา

เถระปี่ยะทัสสะลีสาริกบุตรคือเป็นใหญ่ เป็นประธานในที่นั้น ให้เอาแร่ต่าง ๆ ซัดยาสำเร็จ แล้วใช้นามวารีว่า สังขวานร ได้หล่อด้วยพิมพ์ต่าง ๆ มีอานุภาพต่างกัน เสกด้วยมนต์คาถาครบ ๓ เดือน แล้วท่านเอาไปประดิษฐานไว้ในสถูปใหญ่แห่งหนึ่งที่เมืองพรรณทุม ถ้าผู้ใดไปพบเห็นให้รีบเอาไปสักการะบูชาเป็นของวิเศษ แม้จะมีอันตรายประการใดให้อาราธนาผูกไว้ที่คอคุ้มครองอันตรายทั้งปวง"

ข้าพเจ้าผู้เขียนเรื่องยอดพระเครื่องเบญจภาคี ขอจบเพียงแค่นี้

๒๕ มกราคม ๒๕๑๕ เปี๊ยก ศรีสุนทร

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์บูรพาศิลป์ ซอยพญานาค โทร. 816548

แก้คำผิด

คำนำ	บรรทัดที่ ๒	คำว่า ภะาสวณิช	แก้เป็น ภาสะวณิช
	,, ๔	,, ภาสะวนิช	,, ภาสะวณิช
หน้า ๘	,, ๑๒	,, มิตุติ	,, วิมุติ
,, ๑๐	,, ๙	,, วิมุกิ	,, วิมุติ
	,, ๑๕	,, วิวุติ	,, วิมุติ
,, ๑๓	,, ๑๙	,, ทุกฺขฺ	,, ทุกฺข
,, ๒๐	,, ๑๒	,, กามารณ์	,, กามารมย์
,, ๒๙	,, ๑	,, ญูณา	,, ญาณ
,, ๓๑	,, ๓	,, วิชุ	,, วิชฺ
	,, ๙	,, กำ	,, กับ
	,, ๑๓	,, กถำ	,, กถํ
	,, ๑๗	,, พระพุทธพระพุทธ	,, พระพุทธ
,, ๓๒	,, ๕	,, พิจรณา	,, พิจารณา
	,, ๒๐	,, วิปั่ศสนา	,, วิปั่สสนา
,, ๔๒	,, ๔	,, สาวกก	,, สาวก
,, ๕๓	,, ๔	,, รตน	,, รตฺน
	,, ๕	,, รตน	,, รตฺน
,, ๖๖	,, ๑๓	,, เทวี	,, กวี
	,,	,, ๒๔๙๐	,, ๒๔๐๗
,, ๖๘	,, ๑๒	,, เศษรฐี	,, เศรษฐี
	,, ๑๙	,, เพรช	,, เพชร
,, ๗๒	,, ๒	,, ลูกต้ม	,, ลูกตุ้ม
	,, ๒๐	,, รู้มี	,, ผู้มี